

NORGE HAR OVER 400 KOMMUNER SOM, AVHENGIG AV prioriteringer og kompetanse, finner ulike løsninger når det gjelder boliger til utviklingshemmede. Det fører til dramatisk store forskjeller i botilbud og tjenester mellom kommunene.

En rapport fra NOVA (18/08) om organisering av boligsosialt arbeid viser at bostøtte, startlån, boligtilskudd, kommunale leieboliger og boligsosiale oppfølgingstjenester for de vanskeligstilte på boligmarkedet er spredt på mange organer/ enheter i den kommunale forvaltningen. En slik organisering gjør det vanskelig å drive en enhetlig boligpolitikk.

Vi vet at noen steder samarbeider pårørende og utviklingshemmede ungdommer med kommunen om å planlegge borettslag. Kommunen skaffer tomter, mens beboerne benytter seg av Husbankens låne- og tilskuddsordninger for å finansiere bygging. Både ungdommene og pårørende opplever samarbeidet som fruktbart, og at kommunen strekker seg langt for å legge til rette for individuelle tjenester. Andre kommuner trenerer bevisst arbeidet med å bygge eller tilrettelegge boliger. Så lenge utviklingshemmede bor i foreldrehjemmet koster de ikke så mye, men i det personen flytter inn i egen bolig trer retten til hjelp inn for fullt, og kommunen må gjerne stille opp med ressurser hele døgnet. I mange fattige kommuner er ikke selve boligbyggingen, men lønnskostnadene som slår beina under budsjettet.

Atter andre kommuner har de siste årene bygget store omsorgskompleks der utviklingshemmede, mennesker med fysisk funksjonsnedsettelse og mennesker med rusproblemer og psykiske lidelser bor. Haugentunet i Alna bydel er nærmest for en boliggetto å regne med sine nærmerer 50 leiligheter for personer med ulike funksjonshemninger. På Sagene i Oslo er det planlagt tilsvarende stort kompleks med opp til 60 leiligheter. En ting er at slike omsorgsettoer strider mot tanken om integrering og innkludering, men minst like problematisk er at tjenestene tilpasses institusjonen og ikke den enkelte. Her aner vi et gufs fra en nær fortid, en fortid vi trodde var tilbakelagt. Men med utgangspunkt i den fragmenterte organisering av virkemidler i mange kommuner, som ble nevnt tidligere, kan vi håpe at dette ikke er et ledd i en ønsket målrettet boligpolitikk. • • •

*Sølvi*

# Helsesjekk for utviklings- hemmede

## **Stine Skorpen**

spesialsykepleier ved  
Utviklingshemning og  
aldring, Nasjonalt  
kompetansesenter for  
aldring og helse.

## **Astrid Edland**

nevrolog og overlege  
ved Sykehuset i Buskerud,  
Vestre Viken HF.

Det er dokumentert høyere sykkelighet hos personer med utviklingshemning enn i befolkningen generelt.

Helseoppfølgingen er ofte ikke så god som den burde vært for denne gruppen, men denne situasjonen skal bedres.

Utviklingshemning og aldring ved Nasjonalt kompetansesenter for aldring og helse har nylig startet et utviklingsprogram for å kvalitetssikre helseoppfølgingen blant fastleger.

## Helseoppfølging

I desember 2007 kom rapporten «Helseoppfølging av personer med utviklingshemning» fra Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemning (NAKU, 2007).<sup>1</sup> Rapporten ble skrevet på oppdrag fra Helsedirektoratet som ønsket å få en oversikt over særlige utfordringer for å ivareta helseoppfølging av personer med utviklingshemning. Rapporten gir en oversikt over nasjonal og internasjonal kunnskap og status på området. Flere undersøkelser konkluderer med at helsetjenestetilbudet for personer med utviklingshemning er for dårlig og rapporten avsluttes med forslag til nasjonale tiltak for å bedre situasjonen.

Rapporten slår fast at bedre helseoppfølging av personer med utviklingshemning, er avhenging av et kompetanseløft i ulike fagmiljøer slås det fast

i rapporten. Tjenesteytere må øke sin kunnskap om helseforebyggende tiltak og bli flinkere til å fange opp tidlige tegn på helsesvikt. Helsepersonell trenger skoling i helsesviktproblematikk hos personer med utviklingshemning. Og ikke minst må disse faggruppene lære seg å samhandle bedre med og rundt dem det gjelder.

Da vi planla prosjektet som skal bidra til å kvalitetssikre helseoppfølgingen, tok vi blant annet utgangspunkt i denne rapporten. Men også andre prosjekter har gitt inspirasjon og kunnskap vi bygger videre på.

## Diagnoseverktøy

I perioden 2005-2008 deltok Astrid Edland i prosjektet «*Utvikling av et nevropsykologisk diagnoseverktøy*» hvor målet var å finne verktøy som kan fange opp økende kognitiv svikt hos personer

Stine Skorpen.



Astrid Edland.



som allerede har kognitive vansker, for eksempel ved demensutvikling hos personer med utviklingshemning. Prosjektet ble utført ved Habiliteringsavdelingen ved Sykehuset Buskerud HF. Edland hadde hovedansvaret for basisregistreringer i prosjektet, det vil si medisinske undersøkelser av de som deltok i prosjektet. Kliniske undersøkelser av tilsynelatende friske personer med utviklingshemning avdekket forhold som burde vært oppdaget av deres fastleger ved rutinemessige helseundersøkelser.

### Tidlige tegn

I 2008 ble kartleggingsverktøyet «Tidlige tegn» lansert. Verktøyet ble utviklet i et samarbeidsprosjekt mellom *Utviklingshemning og aldring* og *Habiliteringsavdelingen ved Sykehuset Buskerud HF*. «Tidlige tegn» er et kartleggingsverktøy for å etablere gode rutiner for å oppdage tidlige tegn på funksjonsfall og sykdom hos voksne og eldre personer med utviklingshemning. Verktøyet er nå tatt i bruk nasjonalt.

### E-læring

I 2007 lanserte Den norske legeforening internettkurset *Allmennlegens møte med utviklingshemmede*. Legeforeningen har sammen med stiftelsen SOR (Samordningsrådet for mennesker med utviklingshemning) og med økonomisk støtte fra Helsedirektoratet, utviklet et internettbasert kurs *i helsetjeneste for utviklingshemmede*. Kurset er spesielt beregnet for leger og er utviklet i samarbeid med allmennpraktikere og spesialister. Per mars 2009 har 35 leger fullført kurset. Det er

også mulig å ta kurset som uregistrert bruker.

### IKT-støttet opplæring

NAKU s opplæringsprogram *IKT-støttet opplæring om helseoppfølging av personer med utviklingshemning* vil også være et godt bidrag til bedre helsetjenester når det blir lansert. Målet for opplæringsprogrammet er å høyne kompetansen hos tjenesteytere som til daglig yter tjenester til personer med utviklingshemning. Opplæringen omfatter de mest vanlige helseplager hos utviklingshemmende.

### Opplysningshefter

Det er også utarbeidet opplysningshefter med enkel tekst og enkelt innhold som spesielt er laget for personer med utviklingshemning. *Utviklingshemning og aldring* har blant annet laget heftene *Demens, Aldring og helse, Å bli eldre, Undersøkelse og behandling av kreft*. Det pågår flere prosjekt på landsbasis som omhandler hvordan endre spise- og aktivitetsvaner for personer med utviklingshemning.

### Dagens situasjon

Flere positive tiltak har blitt igangsatt, men det er fortsatt en hovedutfordring å sette gode ideer i system, slik at de også blir gode tiltak.

Rapporter fra inn og utland forteller om en høyere sykkelighet generelt hos personer med utviklingshemning, og i mange land anbefales det årlige helsekontroller (13th IASSID World Congress, Cape Town 2008) av voksne og eldre med utviklingshemning. IASSID har utviklet et eget sett

med guidelines for helseundersøkelser av voksne personer med utviklingshemning (Lennox m.fl., 2002).<sup>2</sup> Problemet med slike guidelines er ofte at de er for lite kjent, og at bruken av dem er enda mindre. Prosjektet vi arbeider med skal utvikle redskaper fastlegene kan bruke, og som de selv opplever er nyttige for dem. Prosjektet vil også inbefatte et omfattende arbeid for å gjøre verktøyene kjent, og bevisstgjøre legene om hvilke forhold som er viktige å tenke på når pasienten har utviklingshemning.

### **Hvorfor lage anbefalinger for helseundersøkelser**

Helsesøstertjenesten har ansvaret for helseundersøkelser av alle borgere frem til fylte 18 år. Etter 18 år tar fastlegene over ansvaret for de primærhelsetjenester det er behov for. Det er i alt 3969 fastleger i Norge (fra NAV, 31.12.2008) og disse har i gjennomsnitt i underkant av 1200 pasienter hver på sine lister (Svein Aarseth, 2009). Det er ca 20.000 personer med utviklingshemning som er registrert som mottagere av helse og/eller omsorgstjenester eller sosiale tjenester. Det betyr at hver fastlege i gjennomsnitt har fem pasienter med utviklingshemning på sine lister. En kan ikke forvente at fastlegen kan ha spesialkompetanse på alle områder innen medisinfeltet og for alle grupper. Vi mener at en kortfattet oversikt, «sjekklister», som kan brukes ved regelmessige helsekontroller, vil kunne bedre helsetjenestetilbudet til personer med utviklingshemning. Derfor ønsker vi å utvikle anbefalinger som fastleger kan benytte for helseundersøkelser av voksne

personer med utviklingshemning. Anbefalingene må forankres og implementeres i miljøene. Samtidig ønsker vi, ved hjelp av vår tverrfaglige kompetanse i prosjektgruppen, å utvikle gode samhandlingsmodeller mellom faggruppene som arbeider med helseoppfølging av personer med utviklingshemning.

### **Prosjektideen ble en realitet**

Helsedirektoratet har bevilget midler slik at vi i oktober 2009 kunne sette i gang utviklingsprosjektet «Helseoppfølging av personer med utviklingshemning- et treårig utviklingsprogram.» I tillegg til denne artikkelens forfattere har prosjektet knyttet til seg Jarle Eknes, spesialist i klinisk psykologi, som skal være med i en 20 prosent stilling de første to årene av prosjektet. Etterhvert skal også en allmennlege i 50 prosent også ansettes.

Ytterligere informasjon om prosjektet vil blant annet bli lagt ut på [www.aldringoghelse.no](http://www.aldringoghelse.no). På [www.samordningsradet.no](http://www.samordningsradet.no) er det opprettet egen side om prosjektet. ● ● ●

- 1) NAKU (2007). Helseoppfølging av personer med utviklingshemning. NAKU, Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemning: Trondheim.
- 2) Lennox, N., m.fl. (2002). Health Guidelines for Adults with an Intellectual Disability. 2002; Available from: <http://www.iassid.org/pdf/healthguidelines.pdf>.



# Trygghet eller utveckling?

**Av Maud Deckmar**

Vad är syftet med det stöd som ges i gruppboheter och daglig verksamhet? Ska tonvikten ligga på att skapa lugn och trygghet eller ska stödet leda till utveckling och större självständighet för den enskilde? Maud Deckmar beskriver här vikten av att personal och anhöriga samverkar för att skapa ett bättre stöd. Texten är ett redigerat utdrag ur hennes bok «Ärrvävnad». Den har tidigare varit publicerad i tidskriften Intra.

Fred, som har utvecklingsstörning och autism, flyttade hemifrån då han var 18 år. Han hade svårt från början att acceptera den nya fina lägenheten i gruppboenden. Men tiden har gått och sakta men säkert har han lärt sig att trivas och han har funnit trygghet i sitt eget hem. Han har sin synth som han tycker om att spela på, placerad på byrån med en stor spegel ovanför. Han tycker så mycket om att spela och spegla sig samtidigt.

Då han blir glad springer han en liten extra glädjerunda i sin lägenhet. I den glädjerundan ingår alltid en stund framför spegeln med några glädjetjut som extra krydda. Vad tänker han då han speglar sig? Tänker han kanske: Vad glad jag är nu! Titta så glad jag ser ut! Kanske blir han dubbelt så glad då han ser sig själv i spegeln, både han själv och spegelbilden är glad.

Jag är glad över att Fred trivs och har ett – ofta – gott liv. Det som fortfarande känns svårt, är dock att goda, lugna tider alltid följs av svårare. Jag önskar att han kunde få ha ett lugnare liv, ett lyckligare liv och kanske framför allt – ett jämnare liv. Men det är inte så det fungerar. När Freds liv går överstyr handlar det ofta om förändringar.

### **Rutiner är trygghet**

Fred behöver likadana rutiner varje dag, då mår han bäst. Men livet är ju inte sådant. Varje sommar till exempel, stänger den dagliga verksamheten sina lokaler för semester under tre veckor. Då är Fred tvungen att ha semester vare sig han vill eller inte. Jag har kämpat för att få till en förändring, så att semesterstängning inte

ska vara obligatorisk. Han borde få välja sin semester som alla andra. Freds semestrar bör inte vara längre än en vecka åt gången, om han skall orka hålla ihop sig själv. Annars kommer ångesten och oron som ett brev på posten. Men än så länge gäller kommunens regler för alla likadant, oavsett personliga behov och förutsättningar.

Andra svåra förändringar för Fred handlar om när personal slutar. En sak som vi har lärt oss alldeles säkert, det är att all personal slutar alltid.

Vårdpersonal, habiliteringspersonal, personal på förskolan, skolans olika klasser, elevhem, gruppboende, daglig verksamhet, chaufförer och ännu fler. De har kommit och gått i ett flöde genom Freds liv.

### **Trygghet är personal som stannar**

Hans personal som jobbar nära honom, är den allra största tryggheten, förutom vi här hemma. Därför är det mycket viktigare än vad jag kan uttrycka i ord, att personal uppmuntras att stanna kvar i hans liv under lång tid. Det tar tid för oss alla att bygga trygga relationer, och det tar ännu mer tid för Fred.

För Fred är tiden då personalen vistas hos honom inte arbetstid, utan livstid. Det är stor skillnad på arbetstid och livstid.

Personalen är för Fred inte bara personal, utan det livsviktiga stödet utan vilket han inte klarar av sin dag. Han måste sätta sin lit till dem fullständigt även om han egentligen inte vet om han kan lita på dem. Han måste tillåta dem att se honom naken, tvätta honom, laga hans

mat, tyda hans ljud, förse honom med värme, hitta på något roligt. Bädda hans säng, välja hans kläder för dagen, borsta hans tänder och kamma hans hår.

Allt det grundläggande som de flesta av oss klarar själva. Han är helt utlämnad till andras godtycke.

Hur känns det att alltid ha personal hos sig? Att känna mindre för en del och mer för andra? Och att uppleva att alla ändå alltid slutar, även de man tycker om och litar på. Skulle man inte till slut börja ifrågasätta om det är någon idé att börja tycka om någon? Om det är någon idé att börja lita på någon?

Personalen arbetar i Freds hem, hans egen borg, och de är medlevande i hans liv. De utgör ibland de närmaste relationer han har.

Fred och pappa Staffan.



Personal ska ha det bra, och de ska ha rätt att betrakta jobbet som ett jobb. De slutar för att föda barn, de flyttar, de börjar studera, de byter jobb. Deras arbetsliv och deras liv är som mitt – det förändras och så måste det få vara.

Men jag önskar ändå att man gjorde mer för att intressera personal som gör goda insatser, att stanna längre på samma jobb. Ge en bonus till de medarbetare som stannar länge, något slags eget mål att arbeta för!

### **Trygghet är att få ha med sig sin bakgrund**

Trygghet är också att få minnas och prata om tider som var. Jag tror det är lika för Fred som för oss andra. Han är bra på att minnas. När han och jag pratar om tiderna som gick och om människor som betytt

mycket för honom, flyger hans händer omkring och hans blick blir frågande. Jag är säker på att han undrar:

– Vart tog Krister med gitarren och de härliga semesterresorna till Umeå vägen? Eller Jonny som alltid var så snäll? Eller Karin som lagade så jättegod mat. Vart tog de vägen? Vad betyder «gravvledighet»? Kommer Marina någonsin tillbaka?

Jag vet!

De har slutat sina jobb. De har gått vidare. Fred var en kort eller lång tids arbetsuppgift. Och jag menar inte att ge folk dåligt samvete för det. Inte alls. Men ändå. Jag kan väl få önska att det var annorlunda!!!

### **Personalen gör världen bättre**

Jag vill att personal ska ha det bra på sina jobb, för de är viktiga människor och nyckelpersoner. Jag möter ofta personal både i min egen sons gruppstad och på andra ställen, personal som jag respekterar och är glad för.

Det finns så mycket personal, som trots nedrustning och ibland brist på arbetsledning, är intresserade, kloka och varmhjärtade. De använder sin fantasi, försöker förstå och skapa nya möjligheter.

Att använda sin fantasi, att tänka steget längre, att gå utanför sig själv och försöka tänka sig in i en annan människas behov och vilja – det är stort! Det är på det sättet den lilla världen blir god och varm och beboelig.

Och större.

### **Om att föra kunskap vidare**

Det är inte alltid som kunskaper och information förs vidare från gammal till

ny personal. Eftersom Fred inte kan tala måste andra berätta vad han tycker om, hur han ska få hjälp och stöd att känna sig trygg när omvärlden brusar, vad han tycker om för mat och hur han vill ha det med sina morgonrutiner.

Andra måste stödja honom att hålla reda på lillasysters födelsedag och vilka han ska skicka julkort till.

Andra måste veta var alla viktiga telefonnummer finns och andra måste hjälpa honom att behålla sina relationer.

Andra måste känna till vilket fik han gillar bäst, det där fiket med rymd och lugn, där det inte är så mycket folk vid 4-tiden på dagen.

Andra måste gå arm i arm med honom när han möter en skock dagisbarn, och hela tiden viska i hans öra: «Fred, nu går vi här du och jag! Det är bara du och jag som går här nu, och vi behöver inte bry oss om barnen. De går där borta och Fred, du och jag går här rakt fram. Jag hjälper dig Fred, du kan lita på mig». Han behöver någon som ständigt påminner honom om att han inte behöver ge sig in i strider, inte behöver kontrollera hela omvärlden.

Andra måste hjälpa honom att slappna av.

Varje gång gammal personal slutar och ny börjar, förändras Freds liv. Fungerar inte kunskapsöverföringen försvårar det Freds möjligheter att klara av förändringen.

### **Om att få behålla sitt språk**

Det gäller att personalen verkligen sätter sig in i de behov som den enskilde har. En situation som inte blev bra, utspelade sig för några år sedan då jag hälsade på Fred i

hans hem. Han var orolig och stötte ut hårda ljud. Han var sig inte riktigt lik. Det är aldrig enkelt att sätta ord på hur jag kan veta att han har det på olika sätt, eller mår på olika sätt, men det är som om vi har ett särskilt bredband med känslig fiberoptik mellan oss, Fred och jag. Jag blev orolig när jag hörde hans hårda, höga ljud och såg hans, på något sätt, bekymrade blick.

– Hur länge har Fred mått dåligt, frågade jag personalen som jobbade.

– Jaa, jag vet inte riktigt, fick jag till svar, tillsammans med ett lite undrande ögonkast. Ingen hade riktigt lagt märke till hans mående, förstod jag.

– Men då måste vi fråga Fred, sa jag. Var är hans språkplatta?

– Den har jag låst in i köksskåpet, för Fred bara förstör den annars, sa personalen.

Tänk, han hade låst in Freds språk.

Språkplattan är en liten masonitskiva där det finns bilder på saker och personer som är viktiga för honom. Jag bad personalen att ta fram den och jag gav Fred en penna att peka med. Fred, som har grov motorik behöver en penna i handen då han ska peka. Då träffar han lättare rätt på den bild han vill visa. Utan tvekan pekade Fred på de bilder som symboliserade «lessen», «ont» och «doktor». I den ordningen.

Då frågade personalen mig om jag verkligen trodde att Fred menade det han pekade på. Fred ombads att peka igen och igen. Han fick peka på bilderna fem-sex gånger innan alla hade sett och funderat om det var möjligt att Fred verkligen menade vad han sa. Om han verkligen förstod vad han pekade på?

När doktorn undersökte Fred var han inte särskilt samarbetsvillig. Efter någon halvtimme då doktorn lagt sig vinn om att kommunicera med Fred med hjälp av hans bilder, ställde han sin diagnos: halsfluss. Fred fick medicin och på någon vecka var han sig själv igen.

Möjligheten – eller omöjligheten – till språk och kommunikation gör att livsvillkoren för Fred är annorlunda än för andra.

Han har små möjligheter att uttrycka sig och framför allt att bli förstådd då han ändå försöker. Det måste vara ofattbart svårt att inte kunna tala. Att vara tvungen att stå ut med att för det mesta inte bli förstådd. Att inte på ett enkelt sätt kunna kräva, önska, berätta, skoja eller fråga. Att ofta få lov att sänka ribban, lägga ner försöket att kommunicera – till och med ge upp ibland.

Ganska ofta tror jag – tyvärr.

### **Trygghet är att veta hur det ska bli**

För Fred är det viktigt att få veta hur saker och ting ska bli. Det tillhör hans funktionsnedsättning att struktur och «kännatill-innan» behövs för att klara vardagen. Under skoltiden kunde jag iaktta hur han förändrades då han fick alltmera kontroll över sin vardag. Det handlade om att få veta hur saker och ting skulle bli, så att inte hela dagen innebar att överraskning följde på överraskning.

Idag pratar vi – personalen, jag och Freds pappa – ibland om huruvida Fred ska få kunskap om saker innan de inträffar. Fred har svårt att förstå tid, varför besluten sällan är enkla. Jag kanske ringer en torsdag och frågar personalen vad de har för planering för Fred inför kommande

helg. Om de inte har tänkt något särskilt utan bara avser att vara hemma, så bjuder vi kanske hem Fred över lördag-söndag. Jag har då fått lära mig av personal att jag inte får tala om för Fred att han ska åka hem «för då blir det tjat ändå tills han ska hem». Möjligen kan jag få ringa på lördag morgon och berätta, för då blir inte tjtatet så långvarigt. På senare tid har detta förändrats. Viss personal tillåter nu att jag får berätta för Fred lite innan, för de tycker inte att det är tjtatigt med hans frågor. De säger att de inte ser det som tjat.

### Om tjat

Fred tar någons händer och för dem fram och tillbaka i ett tecken som betyder:

– Vaddå? Säg igen! Vad händer, vad ska hända? Jag vill veta. Och nu då jag fick veta så vill jag höra igen för det låter så härligt det där jag ska få vara med om! Och så går Fred iväg en stund, speglar sig, ler mot sig själv, tjuter sitt lyckotjut, lägger sig på sängen och filosoferar, kliver upp, spelar lite key-board, speglar sig och springer iväg och tar någons händer och för dem fram och tillbaka i en rörelse som betyder:

– Vaddå? Säg igen! Vad händer, vad ska hända? Jag vill veta. Och nu då jag fick veta vill jag höra det igen för det låter så härligt det där jag ska få vara med om! Och så går Fred iväg en stund, springer runt i sin lägenhet kanske, ler mot sig själv i spegeln, lägger sig en stund, kliver upp, speglar sig och springer i väg och tar någons händer och för dem fram och tillbaka i en rörelse som betyder:

– Vaddå? Säg igen! Vad händer, vad ska hända? Säg igen! Är det verkligen sant fortfarande?

Är det tjat?

Eller är det ett sätt att gång på gång vilja prata om det roliga som ska ske och förvissa sig om att det faktiskt kommer att ske?

### Freds juldag – eller personalens?

En juldag för några år sedan kom jag och Freds pappa direkt från julottan till Fred för att äta juldagsfrukost med honom i hans hem. I bröstet trängdes julfriden och julpsalmerna från julottan med samvets-kvalen för Fred som varit ensam kvar med en personal i gruppboenden. När vi öppnade dörren till det gemensamma utrymmet som vi först kommer in i då vi hälsar på vår son, var det ingen julefrid. I stället var det storstädning på gång. Alla stolar var uppställda på bordet, mattorna utslängda, det stod en vattenhink och mopp mitt på golvet.

– Storstädar du på juldagen? utbrast jag frågande till personalen. Finns det inget roligare att göra en sådan här dag, fortsatte jag med ett leende för att ta udden av orden.

– Ja, självklart städar jag, svarade personalen, det är ju tisdag idag, och mina kamrater skulle nog bli arga på mig om jag inte följde rutinerna.

Tisdagar är ju städdagar!

Kanske tycker någon att den här situationen är en bagatell. Men frågan om det är Freds traditioner och upplevelse av sammanhang eller personalens städrutiner som ska var styrande, är ingen bagatell. Den är i själva verket helt grundläggande.

### Personalfiske

Robert bor i en gruppboende i en annan del av landet. Det var i mitt arbete med



Fred har alltid med sig sin trækloss. Den är hans trygghet.

kvalitetsutredningar som jag fick möta honom hemma i hans bostad. Han hade inget, eller mycket lite talat språk. Både hans kontaktman i gruppboenden och hans far var med vid intervjun.

De berättade att Roberts personal såg till att han ofta var ute på friluftaktiviteter. Något som man ofta gjorde var att fiska i en sjö eller i ån som fanns i närheten. Då åkte all personal och alla som bodde i gruppboenden iväg tillsammans.

– Då måste Robert och de andra älska att fiska, sa jag.

– Nej, sa Roberts pappa. Robert tycker

mer om att träffa folk och så gillar han bilar och motorcykelsport.

Jag fick klart för mig att en fiskeutflykt gick till så att Robert och hans kamrater satt i ett vindskydd eller gick omkring lite och väntade medan personalen fiskade. Sedan blev det korvgrillning.

– I lördags fick vi faktiskt en öring på 2,8 kilo, sa personalen som satt med.

– Men så härligt, sa jag aningslöst. Då blev det en god fiskmiddag till kvällen då? Eller ligger fisken i din frys, Robert, kan jag få se den? frågade jag vidare.

– Nej, sa personalen, den tog förstås X

(personalen) hem, det var ju han som drog upp den.

### Våfflor

När Fred känner sig trygg och blir sedd, kan en sådan här underbar scen utspela sig: En lördag när personalen Nils ringde hem till oss föräldrar, berättade han att Fred var så sugen på våfflor.

– Hur vet du det? frågade jag.

– Jo, sa Nils, när jag frågade Fred vad han ville ha till lunch så log han glatt och reste sig och hämtade våffeljärnet från skåpet. Då var det ju klart att han måste få våfflor till lunch.

– Inte världens bästa lunch, jag vet, sa Nils, men det var vad han ville ha idag.

Å, att kunna välja våfflor. Min stora pojke som kan själv.

### Behovet av ledare

Många personalgrupper får lov att leda sig själva i alltför hög grad. Jag vet att det finns många enhetschefer som kämpar hårt för att hinna vara med och leda sin personal och för att känna sina verksamheter. Men på alltför många ställen har de blivit administratörer. De sitter alltför långt från sina verksamheter och de har ansvar för fler enheter än de hinner med.

Det är mycket riskfyllt att lämna en personalgrupp åt sitt öde. Jag har fått följa en hel del verksamheter runt om i landet genom mitt arbete, och jag har sett det hända gång på gång. Det utvecklas nästan alltid så kallade informella ledare, och det är inte alltid den mest lämpliga som börjar styra och ställa. Till slut håller ingen ihop verksamheten.

Trots att det finns mycket fin, välut-

bildad och ansvarstagande personal, så finns det också ställen där personal kommer och går utifrån det som bäst passar dem själva. Och det finns enhetschefer som är utarbetade, splittrade och har för mycket att göra för att hinna lära känna, och verkligen leda, varje verksamhet. Då finns det uppenbar risk att Freds, och andras, intressen och egenart blir av mindre betydelse eller glöms bort.

### Föräldrar och personal

Föräldrar och personal möts i sina omsorger om den enskilde. Ofta är mötena goda, men det händer att konflikter utvecklas. För en tid sedan arbetade jag i en personalgrupp där en mycket gammal, stor och svår konflikt pågick mellan ett föräldrapar och personalen runt deras dotter, Malin, som var flerfunktionshindrad. Denna personalgrupp såg sig som mycket viktig i Malins liv – och de såg sig själva som hennes räddare och hjälpare.

Personalen ansåg att föräldrarna var skadliga för Malin och att de hindrade såväl hennes fysiska tillfrisknande som hennes utveckling. De försvarade Malin mot föräldrarna, de försvarade sig själva i sin yrkesroll, eftersom de ansåg sig ha tolkningsföreträde före föräldrarna, och de försvarade sig själva som privatpersoner.

Då personal försvarar ett barn inför dess föräldrar och ger sig själva tolkningsföreträde, inträffar alltid svåra saker, oavsett hur rätt personalen anser sig ha eller verkligen har. Som förälder känner man sig kränkt i sin föräldraroll och börjar försvara både den och sitt barn. När personal angriper föräldrars rätt att tolka och företräda sitt barn, då angriper man

samtidigt det som är det mest grundläggande för alla föräldrar; nämligen föräldraskapet. Försvaret mobiliseras, kriget är snart i full gång. Vem bestämmer? Vem är bäst lämpad?

Sådana situationer är många gånger svåra att arbeta med, och det finns inga enkla lösningar. Ofta krävs det att man får möjlighet att närma sig varandra på nya sätt. Det går, om det finns tid och resurser, att skapa goda möten mellan människor som har olika roller, kunskaper, värderingar och perspektiv.

### Självbestämmande

Vi är alltid rörande ense om att varje person har rätt att bestämma själv i sitt eget liv. Det är till och med lagstadgat. Och det är så man vill arbeta idag. Självbestämmande för varje «brukare» står högt på agendan.

Men så kommer problemet med konsekvenserna. Om en människa på grund av sin funktionsnedsättning bestämmer så tokigt att följderna blir skadliga för honom själv, vem hjälper då till att bestämma? Personalen? Mamma och pappa? Syster eller bror? Gode mannen?

Av gammal tradition har det nog varit så att personalen har bestämt en hel del. Förr i tiden, då föräldrar fick rådet att lämna bort sitt barn, lämnades barnet till personal. Personalen blev barnens nya «föräldrar» skulle man kunna säga.

Idag flyttar våra barn hemifrån när tiden är mogen, men vi lämnar inte bort dem. Trots det har det blivit kvar en – åtminstone ibland – undermedveten tradition från institutionstiden.

Våra barn är fortfarande i hög utsträckning personalens barn – i vardagsverkligheten.

– Det sitter liksom i väggarna det där, sa en personal, det där att vi gärna tar över, liksom.

Kerstin bor i en gruppbostad. Hennes mamma var ledsen. Hon berättade att hon tidigare i veckan mött sin dotter på stan tillsammans med en personal. Trots den iskalla norrlandstemperaturen hade hon bara haft sin sommarjacka på. Då mamman påtalade det för personalen märkte hon att det inte togs väl upp. Kerstin har en tjock och varm dunjacka som mamman tyckte skulle ha varit lämpligare att använda en kall vinterdag.

Några dagar senare ringde Kerstins mamma till gruppbostraden för att göra sig säker på att budskapet hade gått fram.

– Ni har väl hängt undan hennes sommarjacka nu, frågade hon. Och tagit fram vinterjackan, mössa och vanrar?

Svaret hon fick var att Kerstins sommarjacka fortfarande användes, men att det inte var så farligt som mamman trodde, för hon hade en tröja under. Det är Kerstin själv som inte vill byta till sin vinterjacka, berättade personalen, hon tycker om den röda färgen på sin sommarjacka!

Så lätt är det att motstånd och konflikt skapas. Kerstins mamma ville att hennes dotter skulle vara varm och personalen ville att Kerstin skulle få ha den jacka hon själv ville ha.

– Det är ju det som är självbestämmande, sa de, och vi såg ju ändå till att hon hade en tröja under.

Så mycket kraft och tid går ibland

förlorad till att diskutera vem som har mest rätt. Den enda sanning vi kan komma fram till är att vi alla som finns runt omkring måste hitta vägar att hjälpas åt.

### Varför sa hon så?

Motsättningar mellan föräldrar och personal börjar ofta med att man undrar över hur den andra parten tänker eller gör.

– Varför gjorde mamman så? Varför sa personalen så? – är frågor som jag ofta hör. Många gånger berättar personal om hur arg eller ledsen man blivit på en förälder som ifrågasatt eller uttryckt sig otrevligt. Och föräldrar kan berätta om hur personal visat ett dåligt bemötande och liten, eller ingen förståelse.

Det är generellt mycket vanligt att sådant händer då den ena parten ger insatser och den andra tar emot, då den ene är beroende av den andre.

Både personal och föräldrar känner sig ibland ledsna eller till och med arga, men många gånger väljer man att ingenting säga. Och när man till slut säger det man går och tänker på är det lätt att det blir fel. Det kan handla om ett tonfall eller några ord som inte kom på rätt sätt. Personal kan känna sig personligt kränkta, och många har sagt till mig genom åren:

– Ska man verkligen behöva ta sånt här i jobbet, att föräldrar ger sig på en och skäller?

### Ett brev

Fred hade varit till tandläkaren och blivit sövd för att laga sina tänder. Jag var med honom på uppvakningen, och han mådde riktigt dåligt, kräktes och hade ont i huvudet. Jag följde med honom hem till hans lägenhet på eftermiddagen.

Han mådde så småningom bättre och hade ätit då jag senare blev tvungen att åka iväg, men det kändes ändå svårt att lämna honom då han var lite moloken och slokande. Morgonen efter då jag läste min mail hade Nils, som jobbade med Fred kvällen innan, skrivit så här:

«Hej Maud!

Efter att Staffan åkte igår kväll så fikade Fred de två bullarna som var kvar.

Vi pratade lite om dagen, att du hade umgåtts med honom och att pappa varit här. Han fick också för säkerhets skull en värktablett. Men efter det gick Fred in till sin säng och därifrån hörde man lyckoljud.

Så Fred hade definitivt inte ont i går kväll.

Innan Fred gick och lade sig pratade vi om att om något gjorde ont eller kändes konstigt skulle han gå in och väcka mig. Men mig veterligt så sov Fred hela natten. Jag har gett honom en värktablett även nu på morgonen ifall han skulle ha ont.

Men det jag egentligen ville säga, är att jag tror inte att Fred har ont nånstans. Jag har hjälpt honom att borsta tänderna utan att höra några protester, och även pratat med honom och det verkar som om han mår bara bra.

Tänkte att du undrade efter tandläkarbesöket och sövningen.

Med vänlig hälsning – Nils.»

Denna enkla hälsning via mailen gjorde mig så glad. Personalen Nils tog sig tiden och brydde sig så mycket om våra känslor

för Fred, och Freds känslor för oss, att han skrev det här fina mailet. Han kunde verkligen sätta sig in i våra känslor!

### Att känna sig obehövd

Jag tänker på den tiden då vår son flyttade hemifrån. Personalen som anställdes fick handledning och stöd att lägga upp sitt arbete vad gällde metoder och arbetssätt, medan jag och Freds pappa gick ensamma därhemma. För en tid kände vi oss obehövda och förlorade en del av vår föräldraidentitet. I en sådan situation är det lätt att komma på fel fot med varandra. Det tog lång tid för oss att finna en ny trygghet i den nya situationen att vår son bodde i en gruppbostad och inte hemma, och att lära oss möta och kommunicera med personal som ibland inte tyckte som vi och som ibland tyckte att de visste bättre än vi.

För mig var det så viktigt att få känna mig behövd som Freds mamma – nu då ingenting längre var självklart och invariant – att jag med all säkerhet markerade min rätt att bestämma alltför hårt några gånger. Bara för att jag var ute på nya marker och marken inte längre bar.

### Trygghet och utveckling

När jag pratar med andra föräldrar om vad som känns viktigast för oss, kommer vi ofta fram till samma sak.

– Trygghet för Petter, som bor i gruppbostad, är det viktigaste för honom, sa Petters pappa Björn. Stabilitet, så att livet blir förutsägbart och enkelt och tryggt! Då blir det tryggt även för oss föräldrar!

Men när jag pratar med personal har de ofta en annan syn på vad som är viktigast

i jobbet. Så här sa Gunnel som arbetar i en gruppbostad:

– Utveckling är det som är kärnan i mitt jobb! Att stödja någon och att se hur han eller hon utvecklas och hur självförtroendet växer!

Den ena variabeln handlar om stabilitet och trygghet. Den andra handlar om utveckling och förändring. Det finns ingen motsättning mellan dessa upplevelser och inställningar till liv och arbete, trots att de ibland – i vissa situationer – sätts mot varandra. I stället är nog tryggheten den plattform från vilken vi har möjlighet att utvecklas.

### Vad är utveckling?

– Personalen i gruppboستaden orkar snart inte jobba kvar, sa en enhetschef som ringde nyligen. Dom tycker att de anhöriga är så jobbiga, fortsatte hon, så nu är det flera som har slutat bara därför. Och det blir ju så jobbigt för brukarna.

Så får jag möta personalgruppen och de berättar om omöjliga och svåra anhöriga, och av någon anledning handlar det oftast om mammor. De kommer dit och ska bestämma, de kommer dit och säger både det ena och det andra. De kommer dit och kollar och de ringer för ofta.

– Vi måste få arbetsro, säger personalen. Vi vill ju att Pelle, som är 25 år, ska få chansen att utvecklas, och det finns potential! Men mamman och pappan dom vill ha honom kvar på en 5-årsnivå. Dom stoppar upp utvecklingen för sitt eget barn! Dom förstår inte att dom måste ta ett steg tillbaka, dom måste börja släppa taget!

Jag möter samma och liknande



Fred på båtturn.

berättelser gång på gång i mitt arbete, alltid på blodigt allvar.

Och jag tänker allt mer på det här med utveckling.

Vem har sagt att utveckling är viktigast i livet? Vem bestämmer det? Och framför allt, hur fort måste utvecklingen gå och för vem är den viktigast? Och vad innebär utveckling? Jag mötte en förälder som berättade för mig:

– Nu tycker personalen att Kalle har kommit långt. För nu kan han vara inne i sin lägenhet två timmar ensam. Igår sa de till mej att nu har Kalle inte påkallat uppmärksamhet på två timmar. Det skulle han aldrig ha klarat för ett halvår sen.

Ja, kanske är det utveckling. Kanske inte.

Kanske har han lärt sig att inte störa personalen för han vet att han inte blir populär om han «tjatar». Jag säger inte att det är så, jag säger att det kan vara så.

– Han har blivit mycket lugnare nu, sa en personal, han har inte alls samma behov nu av att få veta hela tiden. Kanske är det så. Men kanske inte.

### **Ett annat slags utveckling**

Det skulle kunna finnas en annan slags utveckling. Jag tänker på Freds sociala nätverk. För honom är det vi i familjen, mamma och pappa som är nätverket, tillsammans med personalen. Men om personalen hade utgått från Freds behov då tror jag att Freds sociala nätverk hade varit större. Då tror jag att Fred hade haft

kvar åtminstone någon av sina klasskamrater och gamla arbetskamrater. Då tror jag att Fred hade fått hjälp att försöka träffa den där söta tjejen han såg på dansen och som han blev så förtjust i.

Utveckling kan vara stöd och support att utveckla ett socialt liv. Det finns många sätt att utveckla ett sådant om någon investerar lite tid, tankar och arbete på hur det skulle kunna gå till för just Fred.

Utveckling kan vara att få göra det man tycker om att göra. Att åka på semester och se och uppleva and-ra miljöer. Det kan vara att gå på teater. På opera. På gudstjänst. Att få beställa massage eller gå till badet.

Utveckling är inte bara att kunna städa själv eller skära sina grönsaker eller att inte tjata eller att kunna vara ensam. Utveckling kan också handla om att urskilja en människas intressen. Vad tycker Fred om? I skolan tyckte han om att snickra och måla. Han tyckte om att använda pictogrambilder som lek och spel och att träna på språket genom att byta bilder med andra och prata om orden. Han tycker om motorfordon. Han tycker om musik. Han tycker om att träffa andra människor i lugna miljöer.

### **Om att få hjälp med relationer**

Fred hade varit på länsdans. Personalen fick skjutsa Fred ganska långt denna gång. Det blev sent på kvällen innan de kom hem, och dagen efter hälsade jag på min son.

– Fred blev så förtjust i en tjej från Sveg, berättade Anders som jobbade.

– Men så kul! utropade jag, tog du telefonnumret?

Anders log åt mitt «skämt» och sa:

– Ja, det skulle jag ju ha gjort eller hur?

Men sanningen att säga så skämtade jag inte. Om nu min son blev så förtjust i en tjej, skulle han då inte få chansen att träffa henne igen?

När Fred gick i skolan tyckte han mycket om Anna. Hon har långt mörkt hår och stora bruna ögon. När hon slutade skolan flyttade hon till sin hemkommun några mil från Freds bostad. När Fred fick ny personal berättade jag om Anna och uppmuntrade dem att åka och hälsa på, att hålla kontakten.

Under de första åren efter skolan hälsade de också på henne någon gång per år. Men det som förvånat mig är att, trots att det är Fred som är god vän med Anna och som har skolminnen tillsammans med henne, så följde alltid Freds granne och övrig personal med på dessa resor. Det blev konkurrens om Annas gunst, när båda de unga männen satt på var sin sida om henne. Anna är ju inte Freds grannes gamla skolkamrat och därför har jag undrat över varför alla skulle med varje gång? Och jag har tänkt att om jag vill åka och hälsa på en gammal skolkamrat, inte tar jag med mig min granne då.

### **Gemensamhetsutrymmet**

I många gruppbostäder finns ett gemensamt utrymme. På en del platser finns det fortfarande de som betraktar de gemensamma lokalerna som personalens utrymme. I själva verket handlar det om den utökade delen av de boendes hem. Där jag varit på besök har gemensamhetsutrymmena mycket ofta liknat varandra intill förväxling. En soffgrupp, oftast i

skinn är praktiskt. Sofforna ställda så att de är vända mot en tv. Snygg färgsättning, matchande gardiner. En köksdel för kaffekokare och micro. Kyl och frys. Ett stort bord med stolar runt som ofta används vid personalkonferensen.

Tänk om man istället helt och hållet möblerade enligt behoven och önskemålen från dem som bor i gruppbostaden!

Ett pingisbord? Javisst. Varför inte? Hyllor med pussel och spel, lättlästa böcker och samhällsinformation. Lättlästa tidningar. Kanske en soffa och en tv – men inte säkert. Det har de flesta inne hos sej själva. Musikanläggning kanske om man vill lyssna eller dansa tillsammans. En dator som kan användas av alla som är intresserade. En darttavla. En snickarbänk. Målarmaterial, lera att knåda. Det finns inga gränser, inte egentligen. Det är bara brist på fantasi som sätter gränserna.

Om man som Fred bor i egen lägenhet i gruppboad, är det härligt att kunna välja att vara ensam eller att umgås – inne hos sig själv, hos grannen eller i det gemensamma. Allt ska kunna göras möjligt.

## Telefonen

Nästan varje kväll innan han lägger sig, vill Fred ringa hem. Han går till telefonen och lyfter luren, får hjälp att slå numret. Och med mamma eller pappa eller syster Jenny i luren sitter han där hemma hos sig, på sin stol bredvid telefonbordet och lyssnar till vad vi säger. Vi berättar om vad vi gör och hur vi har det, och vi hjälper Fred att tala om sin dag – för först har vi fått tala med Marina eller Annika eller Robban, som berättat för oss hur det har varit.

Ibland pratar vi länge, ibland kan det hända att Fred lägger på luren nästan genast. Kanske räckte det att få veta att vi fanns där den kvällen. Kanske hade Fred visat personalen pappas foto, och fick hjälp att ringa till pappa, men när han väl kom på tråden kunde Fred få så bråttom att pappa inte ens hann säga god natt. Men det räckte för Fred.

Jag kan inte beskriva hur stort det är för oss föräldrar att Fred blir så fint omhändertagen och hur fint det är när han blir förstådd. Hur gott det är att tala med kloka människor bland personalen som förstår Fred. Det gör all skillnad i världen. ●●●

Maud Deckmar är mor till Fred, 34 år, som har utvecklingsstörning och autism. Hon arbetar som föreläsare, utbildare och handledare, framför allt inom vård- och omsorgsverksamheter. Hon har även arbetat inom FUB:s verksamhet BUKU (Brukarstyrd Utvärdering och KvalitetsUtveckling).

Maud bor i en liten fjällnära by i Jämtland. Förutom boken «Ärrvavnad» (2009) har hon även skrivit «Freds bok» (1998) och diktsamlingen «Ensam i sig» (2000). Böckerna kan beställas från e-post: [maud@deckmar.se](mailto:maud@deckmar.se), eller från hemsida: [www.deckmar.se](http://www.deckmar.se)



# Intervju med Erik Søndena

**Tekst og foto:  
Jarle Eknes,  
fagsjef i SOR**

**Erik Søndena har for kort tid siden avlagt doktorgrad på tema kriminalitet og utviklingshemning, og jobber nå med å etablere videreutdanningstilbud i utviklingshemning og psykisk helsearbeid. Rapport har tatt en prat for å høre mer om hans engasjement, funn og vyer.**

Etter hovedfag i psykologi i 1992 arbeidet Søndena 3 år i PP-tjenesten, ett år på Ekne kompetansesenter og 5 år i habiliteringstjenesten i Sør Trøndelag. Han ble så den første ansatte ved Sentral fagenhet for tvunget omsorg, og gikk deretter over i et doktorgradsstipendiat om utviklingshemning og kriminalitet. Søndena er nå ansatt ved NAKU, og arbeider for tiden med å utrede muligheter for videreutdanningstilbud i psykisk helsearbeid.



**Hva er bakgrunnen for at du valgte å forske på kriminalitet og utviklingshemning?**

– Dette har sammenheng med jobben i Sentral fagenhet for tvunget omsorg. Enheten er innrettet mot å ivareta personer som ikke er soningsdyktige på grunn

av utviklingshemning. De utgjør en veldig liten gruppe i Norge, og det ser ut til at den tynnes ut enda mer. Det er ikke mange som er dømt på de vilkårene i Norge. Det er jo positivt i seg selv. Men det jeg hadde en antagelse om var at Norge ikke skiller seg så veldig fra andre land som

vi liker å sammenligne oss med. Jeg hadde en antagelse om at det befinner seg en del personer med utviklingshemning og kriminalitetsproblematikk i en gråsoner, at de befinner seg i fengsel, i psykiatri, i rusmiljø. Mange av disse er ikke fanget opp og registrert i de tjenestene som gis for utviklingshemmede. Dette kan være personer som fungerer marginalt i normalsamfunnet, men som ikke fungerer svakt nok til å bli omfattet av spesialiserte omsorgstjenester. Og som kanskje heller ikke ønsker å være en del av det systemet.

### **Hvordan ser dette ut i Norge sammenlignet med våre naboland?**

– I Norge har vi 8–10 personer på landsbasis som er omfattet av tvungen omsorg. I Danmark er det nesten 50 ganger så mange, mens Sverige ikke har noen. Dette fordi Sverige ikke har strafferettslig særomsorg for personer med utviklingshemning. Mitt spørsmål ble da: Hvor befinner disse folkene seg? Er det slik at de er veldig lovlydige i Norge, sammenlignet med Danmark? Eller England og Tyskland, som også har svært mange flere personer med utviklingshemning registrert under tvungen omsorg. Jeg hadde en viss antagelse om at mange av dem befant seg i fengsel. Noe jeg for så vidt har fått bekreftet. En forklaring kan dessuten være at den norske sosialtjenestelovgivningen forhindrer kriminalisering av lovbrudd begått av personer med utviklingshemning.

### **Hvilke andre funn gjorde du i ditt doktorgradsarbeid?**

– Vi gjennomførte evnetester og andre undersøkelser med parametre for livssitu-

asjon, historikk og så videre. Og soningsvilkår i fengsel. Vi fant at det var en rekke områder som virket i disfavør til personer med svak intellektuell fungering. Det var svært utbredt med avbrutt skolegang, manglende arbeidserfaring, svakt sosialt nettverk.

### **Hvilke konsekvenser får det når personer har utviklingshemning, uten at dette er kjent i rettsapparatet?**

– En tredjedel var undersøkt i rettsapparatet, mens to tredjedeler av de vi fant med IQ lavere enn 70 ikke var utredet i det hele tatt. Situasjonen er for øvrig slik at det kan tas særskilte hensyn i straffeloven dersom personen har en utviklingshemning. Det står ikke at det skal, men at det kan. De domsendringene som kan gjøres da skal gjøres på straffenedsettelse og straffealternativer.

### **Mange av de med utviklingshemning som ikke er utredet kan dermed ha gått glipp av mulighet for nedsatt straff eller mer hensiktsmessig straffereaksjon?**

– Slik er det. Dette er en paragraf som dessverre har blitt veldig lite brukt. Det er opp til forsvaret å nyttiggjøre seg en slik mulighet. Straff skal virke forebyggende på senere kriminalitet, noe nettopp denne paragrafen er innrettet mot.

### **Når de havner i fengsel med utviklingshemning som ikke er kjent, hvilke konsekvenser kan det få?**

– De får jo informasjon på linje med alle andre ansatte, og det er ofte skriftlig informasjon. Dette blir naturligvis vanskelig for personer med utviklings-

hemning å forstå. Men de problemene kommer jo lenge før de havner i fengsel. Politiet opererer med et vanskelig språk under avhør, og den skriftlige informasjonen er ikke lett å forholde seg til når man har store kognitive vansker. Tilbudet de får i fengsel er ikke tilrettelagt i utgangspunktet, pluss at de har problemer med å nyttiggjøre seg tilbudet de får. Fengselet tilbyr jo både rehabilitering som går direkte på lovbruddet eller forhold ved lovbruddet, for eksempel rusprogram eller program for sinnemestring. De som er kognitivt svake deltar ikke på dette. Det er ganske enkelt fordi dette er programmer som er gruppebaserte, og personer med kognitive vansker har problemer med deltagelsen i slike grupper. Fengselsskolen tilbyr fanger å ta opp igjen fag, gi dem studiekompetanse eller høyskolefag, men dette treffer dårlig for dem med store kognitive vansker. De jeg fant i fengslene hadde ofte også et ganske dårlig forhold til skole. Heller ikke etter soning er det noen til stede for å fange opp og gi kontinuitet til det som eventuelt har vært bygget opp under soning.

### **Det var mange som hadde opplevd nederlag på skolen?**

– Det var det. Noen av dem kunne godt ønsket seg å lære lesing og elementær matematikk, men de har så vanskelig historie knyttet til dette at det er veldig få av dem som deltar i skoletilbud mens de soner.

Litt høyere grad av isolasjon i fengselet

var det også i denne gruppen. De har som gruppe mindre sosialt samvær med medinsatte enn det andre fanger har. Men for enkelte innebærer det likevel mer sosial kontakt enn de er vant til. Enkelte har opplevd fengselsoppholdet som en av de mest betydningsfulle omsorgsarenaer de har erfart, og at fengselet har gitt dem en sårt tiltrengt trygghet. Dette er svært tankevekkende.

### **Hvordan bør disse utfordringene møtes?**

– Det bør gis skoling i flere lag her. Blant annet må domstolene kunne litt mer om psykisk utviklingshemning. Utviklingshemmede som begår lovbrudd er en gruppe som er der og kommer til å være der. Særlig når man ikke lykkes godt nok med å integrere dem i samfunnet.

Politiet må definitivt vite mer. Det er ofte de som har førstekontakt, og som kan møte dem på en fornyet og bedre måte hvis de har nok kunnskap. Fengselsvesenet må også kunne mer. Her bør det ikke skje bare noe med de ansattes kunnskap, her bør det skje noe med hele strukturen. Det bør være mer tilpasning og grad av fleksibilitet innenfor rehabiliteringsprogram, og det bør etableres skoletilbud som er mer tilpasset denne gruppen enn det vanligvis er i dag.

I tillegg må kommunene og spesialisthelsetjenesten mer inn i bildet, særlig kommunene. Det må startes tidlig med planlegging for å gi dem et godt tilbud etter endt soning. Ellers går det fort galt for dem igjen. . . .

# «Barnehjemmet ved hotellet »

**Peter Magnus er rektor ved Institutt for vernepleie og sosialt arbeid. Våren 2009 var han kontaktlærer på praksisbesøk i Tanzania.**

Den digre bussen kjører altfor fort på motorveien fra Moshi sørover til Dar. Klaringen til grøftekant og møtende trafikk er minimal. Jeg er redd, men trøster meg forbausende godt med at hvis vi krasjer nå, så går det sikkert svært fort.

Bussen er proppfull. Varmen blåser ned gjennom takluken. På den andre siden av midtgangen er det tre seter i hver rad. En jente i 10-årsalderen i blå silkekjole ligger og sover tvers over mors, fars og bestemors fang. Hun sover trygt.



På vei til Dar er det tid til å fortelle.

Mannen ved siden av meg er omtrent 30, grønn dress, knivskarp press i buksa, gullbriller, tynn bart, nypussede svarte sko, dokumentmappe på fanget, – hele pakken. Jeg tenker at så elegant har jeg aldri vært, og vil aldri bli det heller – ikke om jeg prøver engang. Jeg byr ham en uåpna flaske vann jeg har i sekken, og han kvitterer med å fortelle at han er resepsjonist på et luksushotell ved utkanten av Ngorongorokrateret, og nå er han på vei til en hotellkonferanse på Zanzibar.

Vi sitter ved siden av hverandre, men må nesten rope for å overdøve bråket. Tørke og varme har ødelagt gummilistene, slik at panoramarutene skrangler i rammene sine. Min medpassasjer forteller at sjefen hans, hotelleieren, en svenske, kom til Tanzania

for 25 år siden som ingeniør i en hjelpeorganisasjon. Nå er han Tanzaniansk gift og hotelleier. En mann som underveis også har rukket å hjelpe seg selv, kan man vel si.

Hotellet er bare 5-6 år gammelt og resepsjonisten har vært med fra starten. Å drive luksushotell nord i Tanzania er gullkantet business. Derfor, da myndighetene skulle gi tillatelse til å drive hotellet, satte de som betingelse at hotellet skulle gi en form for støtte til lokalsamfunnet, får jeg vite. Dermed gjorde hotellet en avtale med et barnehjem i nabolaget.

Sammen med maten til egne gjester og ansatte skulle hotellet også bestille all maten barnehjemmet trengte, og dekke halvparten av barnehjemmets lønnsbudsjet.

Min medpassasjer viser meg en brosjyre om barnehjemmet, som alltid ligger framme i hotellets resepsjon. Her kan gjestene lese at dersom de er interessert, er det full anledning til å besøke barnehjemmet, og slik legge en ny dimensjon til safarien.

Mange gjester vil gjerne det. Betingelsene er klare. De som vil besøke barna, må love å ta seg god tid. Og de må ikke være påtrengende. De må la barna innlede kontakt. De kan gjerne ha med gaver i form av leketøy, men gavene må kunne deles på flere, og ikke snop og ikke penger. Alle som vil besøke barnehjemmet blir også advart om at de materielle kårene på barnehjemmet er beskjedne, at noen av barna er nokså deprimeret, og at noen er sengeliggende i en egen avdeling.

Min medpassasjer følger ofte hotellgjestene på besøk til barna. Han synes det er spennende å observere, og med økende

erfaring prøve å gjette -, hvilke reaksjoner gjestene vil vise i møte med barna. Noen gjester kunne gråte åpenlyst i barnas nærvær, eller gjøre hektiske forsøk på å løfte stemningen med sang eller lek. Mens sindige menn fra rike land i ville vesten ofte ville strekke, like spontant som hjelpeløst, en hånd mot lommeboken sin, det velbrukte verktøy i møte med all slags vanskeligheter. Noen syntes uberørt og andre blir stille. Mange reagerer også på måter som resepsjonisten syntes bedre om, – er mer lyttende og avventende overfor barna.

Han forteller at etter besøket på barnehjemmet er det mange gjester som vil prate mer med ham, for å fordøye inntrykket som møtet med barna har gitt. Og hos noen fører besøket på barnehjemmet rett og slett til at planene om safari til Ngorongorokrateret blir utsatt. Turistene vil heller besøke barnehjemmet flere dager, – være der hele dager. Man har glemt hva som er så fristende med løver, elefanter og apekatter.

Og når gjestene skal forlate det eksklusive hotellet, er resepsjonisten alltid høflig og korrekt tilstede. Når han gir tilbake vekslpengen på hotellregningen peker han med en nesten usynlig antydning i retning av bussen med barnehjemmets logo som står på disken. Og det finnes et kontonummer, - om man vil bli fast giver...?

Så vinker han til seg en barnehjemsgutt som bor på et visst barnehjem, men etterhvert også hotellansatt, som bærer koffertene ut til bilen. Hender trykkes over resepsjonsdisken; «Velkommen tilbake til neste år. Velkommen tilbake til barnehjemmet. Og gjerne også -, til en safari i Ngorongoro krateret».

Jenta på fangene våkner fra dyp søvn. Tørker vekk slevet. Driker litt fra en vannflaske.

Krabber halvt i søvne rundt på fangene og bytter soveretning, slik at mormors fang nå blir hodepute og fars fang blir fotende. Sover videre. Tre par hender legger seg rolig tilbake på kroppen hennes. Hun er

fortsatt trygg. Resepsjonisten har tatt fram dokumentene sine og begynt å lese.

Innsynet han en kort stund har gitt en fremmed medpassasjer lukker seg. Solen brenner midt oppå himmelen. Ingen ting kaster skygge. Bussen dundrer videre mot Dar. . . .

Bare en buss, – men mange fortellinger.



Fra likestilling  
til likeverd:

# Norsk helse- og sosialarbeid i fortid og nåtid

**Tekst:**  
Filosof Tore Frost,  
UiO

**Foto:**  
Hanne Engelstoft



### **Innledning om hvorledes den norske demokratibyggning startet i etterkrigstiden**

Fra tid til annen kan det lønne seg å kaste et blick tilbake og forsøke å se de store linjer i historiens gang. Selv er jeg blitt mer og mer opptatt av hvorledes det moderne Norge reiste seg som en fugl Fønix fra

asken etter 1945. Norge ble på dette tidspunkt registrert som Europas nest fattigste land (fattigst var Hellas). De fem krigsårene hadde lagt all nasjonal infrastruktur i ruiner og tappet landet for kapital. Byggingen av Norge som en moderne nasjon er historien om hvordan det norske sosialdemokrati ble til i en tid

(fra 1945 til 1960) da alle nasjonsbyggere hadde en felles politisk visjon, hva enten det dreidde seg om en Erik Brofoss, direktør for Norges Bank, statsledere som Einar Gerhardsen, Oscar Torp, eller, for den saks skyld, høyremannen Carl J. Hambro, en forsvars- og (senere) justisminister som Jens Chr. Hauge, helse- og sosialminister Karl Evang og, for ikke å glemme den kanskje aller viktigste, kontorsjef Rolf Hofmo, mannen bak den statlige satsning av kommunehus i alle kommuner, idrettsplasser i alle kommuner (STUI) og Norsk Bygdekino i form av busser som rullet rundt over hele landet til alle kommuner med bl.a. Filmavisen, datidens dagsrevy.

Betydningen av disse pionerernes innsats i nasjonsbyggingens tjeneste kan ikke sterkt nok understrekes. Landet ble bygget med glød og sterk lidenskap. Folk sukket nok fra tid til annen over at de gamle emissærene ble borte med den nye tids Karl Evang–elisme! Den politiske retorikk nådde høyder som vi aldri senere vil kunne måle oss med: *By og land – hand i hand!* Hensikten var klar: Norge skulle gjenreises som en moderne nasjon med kravet om full likestilling mellom alle klasser i samfunnet som et grunnleggende etisk imperativ. Det nye Norge tok et oppgjør med den gamle embedsmannsstaten og innførte en enhetskultur, hvor alle borgere skulle likestilles og dele likt av de sosiale goder etter hvert som de nye løvbøkene kom på plass. Enhetskolen ble derfor på mange måter et symbolsk uttrykk for byggingen av det som skulle bli det norske sosialdemokrati.

### **Likestilling ble selve signaturen for det norske sosialdemokrati**

Fra og med 1960-årene var denne likestillingskultur etablert som fundament og premissleverandør til de verdier som det norske velferdssamfunn utviklet seg videre på. Nå følger tyve år hvor «the underdogs» – de svakerestilte grupper i samfunnet – begynte å gjøre sine likestillingskrav gjeldende. I første omgang gjelder det kvinnebevegelsene, som nærmest eksploderte i 1970-årenes frigjøringskamper inntil vi i 1979 fikk de første likestillingslover og opprettelsen av et nasjonalt likestillingsombud. I deres kjølvann kom organisasjonene for de funksjons- og utviklingshemmede på banen med krav om full likestilling, som resulterte i den største nasjonale reform inntil da, nemlig HVPU-reformen, med nedleggelse av de store sentralinstitusjonene og tilbakeføring av de hjelpetrengende til egne kommunale boliger. Det var ikke alle som fikk et bedre liv, men det er ikke hovedsaken. Det viktigste var at man fikk gjennomført en reform for de svakeststilte tuftet på kravet om full likestilling for alle uten unntak. Dette krav kom også etter hvert til å omfatte de store psykiatriske institusjonene, med striden rundt Reitgjerdet som den mest betente sak.

Det vil føre for langt å gå mer i detalj hvorledes det moderne Norge ble bygget på grunnlag av kravet om full likestilling som et etisk imperativ. I nyere tid kom NAV-reformen, likestillingsloven av 2005, opprettelsen av et eget likestillingsdepartement (som Norge er alene om), den nye ekteskapsloven av 2009, og – i dens

umiddelbare kjølvann – den helt nye bioteknologiloven. Disse kjensgjerninger viser med all ønskelig tydelighet hvor langt det moderne Norge fortsatt er villig til å gå i likestillingens navn, tross voldsomme protester fra for eksempel en Nina Karin Monsen, Fritt Ord-prisvinner i 2009.

Dette er kortversjonen av historien om hvorledes Norge i løpet av seksti års utvikling forvandlet seg fra å være Europas nest fattigste land til (i 2006) å bli registrert som verdens tredje rikeste land (i 2009, etter Islands finansielle kollaps, ligger visst Norge på andreplass). Det er intet annet moderne land som kan fremvise en tilsvarende suksess-historie, og det er heller intet annet sammenlignbart land som har kommet lenger i gjennomføringen av en radikal likestilling mellom alle grupper i samfunnet. Vi skal også huske på at selve substantivet 'likestilling' er norsk i sin opprinnelse. Svenskene har, med tidligere statsminister Tage Erlander i spissen, forsøkt å importere det (*jämställning*), men ikke på langt nær i samme format som i Norge. Her rører vi ved selve signaturen for det norske sosialdemokrati.

### **Den norske likestillingskulturens slagside**

Så langt er alt vel og bra. Vi har god grunn til å feire med nasjonal stolthet fortellingen om hvorledes Norge har utviklet seg som en moderne nasjon. Men, som i alle gode historier, har også denne fortellingen sin slagside. Det ble klart for oss ved inngangen til 1990-årene. Gro Harlem Brundtland, selve inkarnasjonen av det norske likestillingsdemokrati, tapte

riktignok valget i 1989, men det politiske slagordet: *Det nye Norge* kom til å leve videre, i og med Syse-regjeringens fall i 1990 og Gro Harlem Brundtlands maktovertagelse, med seier ved neste stortingsvalg i 1993. Nå var tiden kommet til å heve blikket ut over våre nasjonale grenser, sterkt tilskyndet av kampene om Norge nå skulle søke om å bli medlemsland i EU. Et regjeringsoppnevnt utvalg hadde allerede i 1989 fått i oppgave av Justisdepartementet i å utrede Norges internasjonale stilling som rettsnasjon, hvor særlig rettsvernet for de svakest stilte sto i fokus. Denne offentlige utredning kom med en sjokkmelding, som skapte rystelser langt inn i departementene og direktoratene. Den ble publisert og overlevert til regjeringen i mai 1993 under tittelen: *Lovgivning om menneskerettigheter* (NOU 1993:18).

Konklusjonen her var at Norge som rettsnasjon var blitt synken i den internasjonale klassen. Vi hadde åpenbart ikke fulgt godt nok med i den internasjonale rettsutvikling, som fulgte et helt annet spor enn det norske likestillingssamfunn. Dette sporet ble trukket opp av de store internasjonale deklarasjoner og konvensjoner, hvorav de viktigste var *Verdenserklæringen om menneskerettigheter*(1948), *Europakonvensjonen om menneskerettigheter* (1949), de to FN-konvensjonene (av 1966): *Konvensjonen om sivile og politiske rettigheter* og *Konvensjonen om kulturelle, sosiale og økonomiske rettigheter*, samt *FNs konvensjon om barns rettigheter*(1991). En egen europeisk menneskerettighetsdomstol ble opprettet i Strasbourg allerede så tidlig som i 1952 og fungerte som en slags

bølgebryter for hjelpetrengende menneskeskjebners rettsvern (på et individuelt grunnlag, til forskjell fra Folkerettsdomstolen i Haag, som ble opprettet av Folkeforbundet i mellomkrigstiden). Samtlige europeiske nasjoner hadde fulgt opp disse internasjonale rettsinstrumentene og inkorporert de viktigste rettighetsprinsippene i sine nasjonale lovverk på en helt annen gjennomgripende måte enn tilfellet var for Norge ble det fastslått i denne offentlige utredningen.

### **Fra likestilling til likeverd: To etiske imperativer på kollisjonskurs med hverandre?**

Hvis man ser litt nærmere etter, vil man raskt oppdage at ordet *likestilling* ikke forekommer i disse ovenfor nevnte rettighetsinstrumenter, men derimot ordet *likeverd*. Det vil si, ordet forekommer aldri som noe eget substantiv, men alltid i betydningen av å være *equal in dignity* (Art.1 i Verdenserklæringen om Menneskerettigheter av 1948). Bak dette vokabularet: *å være like i verdighet* skjuler det seg et helt annet etisk imperativ: *Ethvert menneske har krav på å bli møtt (i sin verdighet) som en unik og usammenlignbar person, forskjellig fra alle andre.* Dette rettsvern for å bli forskjellsbehandlet på grunnlag av individuelle avvik har vært mangelvare i det tradisjonelle norske rettsfunn, godt øvet som vi har vært i å praktisere kollektiv likestilling, det vil si at alle stilles likt og at enkeltmennesker kan behandles som kopier av hverandre i det offentlige liv.

Denne oppdagelsen skapte umiddelbart

ringvirkninger langt inn i det norske byråkratiet. På rekordtid ble de institusjonelle betingelser lagt til rette for å inkorporere de tidligere nevnte internasjonale rettighetsinstrumentene. Utenriksdepartementet presenterte en stortingsmelding 17. desember 1999 (St. meld. nr. 21 (1999-2000): *Menneskeverd i sentrum. Handlingsplan for menneskerettigheter*), som ble vedtatt i statsråd samme dag. Europakonvensjonen og de to FN-konvensjonene av 1966 ble samme år inkorporert som en egen internasjonal menneskerettsparagraf i den norske grunnlov (§ 110 C), og i 2004 fulgte FNs barnekonvensjon etter. Samtidig ble det klargjort at disse rettighetsinstrumentene skulle ha prioritet fremfor alle andre lov bøker. Disse prosessene som preget tusenårsskiftet i Norge, kom til å forvandle fullstendig det norske rettsdemokrati. Det er nok å henvise til de fire helsereformene av 2001, hvorav særlig Pasientrettighetsloven og den helt nye lov om psykisk helsevern er de mest iøynefallende. I rask rekkefølge kommer nødvendige reformer i Loven om sosiale tjenester (særlig kap. 6A, som etter hvert konverteres til kap. 4A), i Opplæringsloven (særlig kap. 9A), i den helt nye flyktingeloven, i den like nye barnehageloven osv. Felles for alle de nye lovreformene er kravet om *respekt for alle menneskers likeverd*. Dessverre har vi nok av triste eksempler på at vi helt opp på ministernivå likevel ikke har innsett de dramatiske forskjeller det er mellom kravet om *likestilling* og det diametralt motsatte krav om *likeverd*.

De nye arenaer innen såvel psykisk helsevern som i samfunnet forøvrig krever

nå en helt annen oppmerksomhet om individuelle forskjeller enn den gamle enhetskulturen hadde forutsetninger for. Den som kjemper for et bedre rettsvern for hjelpetrequende menneskeskjebner og for en høyere etisk standard innen våre offentlige tjenesteytelser, med krav om at «tjenestemottakere får et helhetlig, koordinert og *individelt tilpasset* (uthevet

av undertegnede) tjenestetilbud» (Forskrift om individuell plan fra 2004, § 2a), blir hermed straks konfrontert med rammebetingelsene for våre forestillinger om menneskeverdet og med premisene for et meningsfullt liv. Retten til et helhetlig liv, i betydningen *likeverdig* liv, uansett funksjonsevne eller sykdomsforhold, er spikret fast gjennom de lovfestede



menneskerettighetskonvensjoner. De utgjør nå selve kjernen for den nye tids humanitetsidealer, som på sin side forlenget er blitt nedfelt i fagmiljøenes yrkesetikker. Hver enkelt profesjon legitimerer seg nok gjennom ulike yrkesetiske kodekser – yrkesetikkenes oppgave er jo primært å definere fagutøvernes spesifikke yrkesidentitet -, men de bygger alle uten unntak på de samme grunnleggende menneskerettighetsprinsipper. Dette er prinsipper som skal verne om de hjelpetrengendes rett til en helhetlig og koordinert tverrfaglig omsorg og rehabilitering. Disse prinsippene er på sin side nedfelt i Forskrift om individuell plan. Den ble endelig fastsatt av Helse- og omsorgsdepartementet 23. desember 2004 og videreutviklet i Sosial- og helsedirektoratets nye Veileder til individuell plan fra 2005.

### **De grunnleggende verdipremisser**

Hvilke prinsipper dreier det seg om? De viktigste er uten tvil retten til informert samtykke, retten til selv å være beslutningstaker på et frivillig grunnlag, dvs. retten til autonomi og retten til å bli møtt med respekt for egen integritet, uavhengig av sykdom, funksjons- eller utviklingshemming. Disse prinsippene representerer i dag helt ufravikelige krav som de gode hjelpere legger til grunn som etiske rammebetingelser for enhver tjenesteytelse. Det er helt klart at de tre nevnte prinsipper står i en indre sammenheng med hverandre og neppe bør løsrives fra hverandre. Det er vanskelig å tenke seg at det er mulig å vise respekt for ett av prinsippene uten samtidig å vise respekt

for de øvrige. Når vi idag likevel synes å gi prioritet til autonomi-prinsippet, så har det sin forklaring i at de to andre prinsipper fungerer som viktige forutsetninger for brukernes opplevelse av å stå overfor reelle valg og å kunne gjøre valgene på et fritt og selvstendig grunnlag.

Det vil føre for langt i dette kapitlet å diskutere alle de spørsmål som reiser seg i kraft av at disse tre prinsippene knesettes som forpliktende for all offentlig virksomhet. Jeg fastslår bare kort at brukernes rett til autonomi, å få innfridd sin rett til å være beslutningstaker, idag blir formalisert gjennom kravet om frivillig samtykke basert på grunnlag av adekvat informasjon. Det siste er ikke det minst viktige. Hovedoppgaven må være å tilrettelegge informasjonen på grunnlag av brukernes egne behov for informasjon. Informasjon *til* brukeren skal primært ha karakter av å være kommunikasjon *med* brukeren.

Disse rettighetsprinsippene har således bidratt til å bevisstgjøre de offentlige profesjonene om omfanget av de krenkelser som brukerne kan utsettes for, som følge av manglende kompetanse hos utøverne av de offentlige tjenester i kunsten å informere og kommunisere. Med utgangspunkt i de samme rettighetsprinsipper har vi her til lands i løpet av de siste to tiår også oppnådd å legge grunnlaget for en stadig bedre rettsbeskyttelse av enkeltmenneskers krav på respekt for sitt menneskeverd. Utviklingen av spesifikke rettighetsfestede lover har bidradd til å støtte opp under en slik respekt ved å lovfeste retten til å kreve hjelp fra det offentlige når det byr på for

store problemer å opprettholde et tilnærmet normalisert livet. Dette rettsvern for de «svake» grupper i samfunnet har gradvis kommet til å omfatte en stadig større del av norsk helse- og sosiallovgivning.

Det var på dette grunnlag en egen opptrappingsplan for psykisk helse ble satt ut i livet fra og med 1999. Den medførte en omlegning av det psykiske helsevern til regionale distriktpsikiatriske sentre (DPS), hvor pasientene primært kunne behandles poliklinisk i de kommuner hvor de hørte hjemme. Dette oppsummeres i tittelen på en veileder fra Sosial- og helsedirektoratet i 2006:

*Distriktpsikiatriske sentre – med blikket vendt mot kommunene og spesialiserte sykehusfunksjoner i ryggen.*

Opptrappingsplanen ble avsluttet i 2008 og en fellesnevner for såvel den som de tidligere nevnte lovreformer er kravet til de offentlige tjenester om å møte den enkelte bruker som en unik person i sitt eget liv og slutte med å behandle brukerne som kopier av hverandre i offentlighetens liv. Stikkordene for de nye rettighetskravene er eksempelvis kravet om *brukermedvirkning* og (for brukere med sammensatte hjelpebehov) kravet om *individuelle planer* eller (for alle uten unntak) kravet om regelmessige *individuelle samtaler*.

### **Hva er viktigst – lovgivning eller yrkesetikk?**

Det er disse lovfestede rettighetskrav de offentlige yrkesmiljøene (statlige såvel som kommunale) nå må møte i form av oppdaterte og ajourførte yrkesetikker. Hvis så ikke skjer, vil det oppstå et politisk behov

for å beskytte brukerne i forhold til alle uklare og diffuse punkter i yrkesetikken. Konsekvensen vil bli et samfunn hvor lovgiverne detaljregulerer de offentlige tjenester gjennom et stadig mer rigid lovverk, som går på bekostning av den enkelte yrkesutøvers frihet og handlingskraft i vanskelige situasjoner hvor det blir nødvendig å finne individuelle løsninger. Fordelen ved å holde lovgivningen på et mest mulig generelt nivå er at den enkelte yrkesutøver dermed stimuleres til å øve seg i å løse dilemmaer ut fra et profesjonelt skjønn og med en villighet til å ta på seg et personlig ansvar for egne valg. Vi skal huske at kravet på *like* rettigheter for alle brukere av offentlige tjenester ikke nødvendigvis betyr at alle har de *samme* rettigheter. Denne distinksjonen kan ikke sterkt nok understrekes, da den er helt avgjørende innen arbeidet blant etniske minoriteter, blant funksjonshemmede og forøvrig brukere med særbehov for offentlig hjelp.

Disse refleksjonene vil være helt vesentlige i arbeidet videre med å utvikle gode og slagkraftige yrkesetikker, konkretisert gjennom menneskerettighetsinstrumentene, slik at vi motarbeider alle tendenser til en byråkratisering og ansvarsvegring innen de offentlige tjenester og servicetilbud. Tendensene kan faktisk allerede spores, og det forbauser vel ingen når jeg påstår at dette har en klar sammenheng med (i verste fall) profesjonenes uvilje mot å gjøre yrkesetikken presise nok eller (i beste fall) manglende konsensus om hvordan de skal forbedres.

Det skader vel heller ikke å minne om at det er mye lettere å revidere en yrkesetikk

enn det er å forandre på et lovverk, ikke minst når behovet for å tilpasse yrkesutøvelsen til sosiale endringer oppstår. Vi skal dessuten være oppmerksomme på at livet aldri innretter seg etter regler og paragrafer. Det vil alltid oppstå situasjoner hvor vi må handle på kollisjonskurs med vedtatte kjøregrer i fagutøvelsen. I slike tilfeller er det langt gunstigere at det er yrkesetikken vi får problemer med og ikke lovgivningen. I førstnevnte tilfelle vil overtramp invitere til en vurdering av overtrampet på et faglig grunnlag, gjerne innen et yrkesfaglig etisk råd. I sistnevnte tilfelle, derimot, vil overtrampet ha karakter av å være en kriminell handling og sanksjonene vil bli truffet på et juridisk grunnlag.

I perspektiv av de svakest stilte og de hjelpetrengendes skjebneshemmelsskap er nok tiden moden for å sikte denne utvikling nøyere med tanke på hvilken fremtid den peker mot og hva slags livsinnhold vi ut fra de samme fremtidsutsikter kan gjøre oss håp om.

### **De to mangeltilstander**

Norsk helse- og sosialvesen lider åpenbart av to alvorlige mangeltilstander. Den ene skyldes, ikke mangelfull økonomi, men en kronisk mangel på refleksjon fra de offentlig autoriserte hjelperes side over klare systemfeil innen helse- og sosialomsorgen, kommunikasjonssvikt mellom kommandolinjene, manglende vilje til å erkjenne at hver enkelt hjelpetrengende menneskeskjebne har en lovfestet rett til å møtt som en selvstendig beslutningstaker over eget liv og helse. Kravene om reell brukermedvirkning, god

tverrfaglighet og utviklingen av individuelle planer som utarbeides i samarbeid med den hjelpetrengende, underbygger dette.

Den annen mangeltilstand finner vi hos de hjelpetrengende. Norsk helse- og sosialvesens største problem er at altfor mange brukere av de offentlige hjelpetjenester er altfor villige til å si ja til nær sagt hva som helst de blir tilbudt, særlig gjelder det mennesker med omfattende psykiske lidelser, de alvorlig syke og funksjons- og utviklingshemmede. Mangeltilstanden kan best forklares med vanskelighetene spesielt disse brukergruppene har med å få kvalifisert hjelp. Når man har stått i kø lenge nok, blir man tilsvarende ydmyk når hjelpen tilbys, særlig når den som regel blir ledsaget av tause, men talende, påminnelser om hvor lykkelig den hjelpetrengende bør være over i det hele tatt å ha fått hjelp.

Jeg håper ikke at denne kritikken misforstås dithen at jeg ønsker meg et feilfritt helse- og sosialvesen. Vi må kunne feile for å bli bedre. Feilfrie helse- og sosialarbeidere er uten utviklingsmuligheter. Alt står og faller på de gode hjelperes vilje til å erkjenne egne begrensninger og mot til å innrømme at vi alltid kan forbedre hjelpeevnen, det være seg synsevnen, lytteevnen, akseptasjonsevnen, vurderingsevnen såvel som forståelsesevnen, i det hele tatt evnen til å møte de hjelpetrengende med god respekt.

En vismann innen norsk geriatri, Peter F. Hjort, sier det slik: Det er tilgivelig å feile, men det er utilgivelig ikke å reflektere over feilene. Selv har jeg nok ikke ennå



opnådd den milde overbærenhet som åpenbart følger med høy livsalder, så jeg velger å uttrykke det noe skarpere, men støtter meg for sikkerhets skyld til et annet og mye eldre visdomsord: *Errare humanum est, sed perseverare diabolicum* - Det er menneskelig å feile, men det er djevlesk å fortsette med det!

Alle profesjoner innen offentlig hjelpevirksomhet her til lands har kravet om respekt for menneskets verdighet og integritet med som et hovedpunkt i de respektive yrkesetikker, rent bortsett fra at de også opptrer som lovpålagte plikter for alle offentlig autoriserte helpere. Hva mener vi egentlig med slike honnørord? Har vi overhodet tatt oss tilstrekkelig tid til å reflektere over hva ordene står for, eller er de nærmest å betrakte som munnsvær? Disse spørsmål blir svært påtrengende når

vi tar utfordringene fra de ovenfor nevnte mangeltilstander inn over oss.

### **Veien blir til mens vi går oss vill?**

I horisont av de hjelpetrengendes skjebnefelleskap rører vi her ved selve kjernen i våre humanitetsidealer. Det er på høy tid å ta både ett og to skritt til siden og begynne på den vanskelige refleksjonen over hvor vi står og hvor vi vil hen med det lovfestede krav om respekt for menneskets verdighet.

Dette gjelder ikke minst i en tid som vår, hvor vi alle er så opptatt av å minne hverandre om hvor viktig det er at *veien blir til mens du går*. Men det er og blir et faktum at det er først når vi får et klart definert mål i sikte på vår kollektive vei gjennom livet, at vi har forutsetninger for å vite når vi går oss vill og befinner oss på avveier. Hvis det fortsatt skal være slik at

veien blir til mens vi går, så vil vi aldri være på avveier. Da vil alle veier være like legitime og vi forblir det vår tid er i ferd med å gjøre oss til: - nomadiske mennesker som med vår rastløse uro flakker omkring uten mål og mening med hva vi vil at våre liv skal være innrettet mot.

I det store og hele kan den nasjonale satsningen sees som et dramatisk oppgjør med ukulturene i fortiden: *Nå er det slutt på å håndtere hjelpetrengende menneskeskjebner som kopier av hverandre i de offentlige tjenesters liv. Heretter skal de hjelpetrengende møtes som unike personer i*



*sitt eget liv.* Intet menneske er en kopi av noe annet menneske. Vi er alle usammenlignbare med hverandre og opptrer som originale uttrykk for oss selv i våre egne liv. Enhver har derfor krav på å bli møtt, hørt og sett, akseptert og forstått i sin unike tilstedeværelse. Det er i dette perspektiv at kravet om respekt for menneskeverdet har gjort seg tungt gjeldende innen alle lovreformer og nasjonale opptrappingsplaner. Hva mener vi så med dette kravet, og i hvilken grad kan vi si at det er en realitet innen offentlig hjelpevirksomhet i dag?

### **Verdenshumanismens idé om menneskets iboende verdighet**

Grunnpremissene for den moderne tidsalders humanitetsidealer finner vi uttrykt allerede i første setning i Verdenserklæringens Innledning. Her finner vi de påstander uttrykt som danner fundamentet for den nye tidsalders verdenshumanisme: «Da anerkjennelsen av iboende verdighet og av like og uavhengelige rettigheter for alle medlemmer av menneskeslekten er grunnlaget for frihet, rettferdighet og fred i verden».

Påstandene er følgende: menneskeheten utgjør én familie, i seg selv en vakker tanke! - og alle familiemedlemmer, hvert eneste menneske innen verdensfamilien, er i besittelse av en «iboende verdighet» og har «like og uavhengelige rettigheter». Omfanget av slike «like og uavhengelige rettigheter» er i Verdenserklæringen av 1948 begrenset til 30 artikler, som senere er blitt utvidet med de to tidligere omtalte FN-konvensjonene av 1966: Konvensjonen om sivile og politiske rettigheter og

Konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. Disse konvensjonene oppfattes og omtales i dag gjerne som den annen halvdel av verdenssamfunnets grunnlovserklæring. De er i dag, som tidligere fremstilt, sammen med Europa-konvensjonen av 1950 og Konvensjonen om barns rettigheter av 1991 inkorporert i Den norske grunnlov (Menneskerettsloven § 110 C) og er som sådan bindende og prioriterte rettskilder i det norske samfunn. Samtidig får vi imidlertid en helt ny begrunnelse for hva som menes med respekt for menneskeverdet (*human dignity*).

### **Den store gevinst: Idéen om menneskets iboende verdighet umuliggjør forestillinger om gradert verdighet**

Selve dramatikken over innføringen av det nye, globaliserte menneskebilde ligger uttrykt i ett eneste presiserende ord: *iboende*. Det nye postulat om hva det er som gjør mennesket unikt, peker i motsatt retning i forhold til de tidligere tradisjonelle menneskebilder. Menneskets verdighet er ikke lenger å forstå som et resultat av eksterne garantister, tvert om er menneskets verdighet begrunnet på en kvalitet som er naturgitt, nettopp iboende i menneskets natur. Uavhengig av såvel Gudsautoritet som fornuftsautoritet er det et faktum at mennesket har en verdighet. Og denne verdighet har hvert enkelt menneske, uten unntak, fra livets definitive begynnelse til livets like definitive avslutning. Naturgitt som den er, vedblir denne verdighet med å være intakt og uberørt av alle ytre relasjoner og

påkjenninger. Den kan ikke tapes, uansett hvor stigmatisert eller infernalsk livet blir. Verken sykdom, smerter, lidelse, psykisk utviklingshemning eller en demensutvikling forårsaker noe tap av verdighet.

Fortiden hadde nok klare og tydelige fasitsvar på hva det var som gjorde mennesket unikt, men hva med det nye begrep om menneskets iboende verdighet? Det er, som nevnt, et ikke-relasjonelt begrep, men det er også tomt og innholdsløst. Det var på dette grunnlag begrepet fikk sin suksess i kraft av at man allerede fra første øyeblikk, oppnådde en overlappende enighet (*overlapping consensus*). Alle medlemsland var enige (bortsett fra fem avholdende stater), men med vidt forskjellige begrunnelser. Den samme form for overlappende enighet er i dag knesatt som rammebetingelser for de mange arenaer hvor hjelpetrengende menneskeskjebner skal møtes med en godt utviklet respekt for deres iboende verdighet. Men postulatet forblir tomt og innholdsløst inntil den enkelte bruker (med støtte av pårørende eller verge) selv fyller det med brukerens eget livsinnhold.

### **Forsøk på en oppsummering**

Jeg har i det ovenstående forsøkt å risse opp det ideologiske utgangspunkt for reformene innen norsk politikk i det første tiår etter at det norske rettssamfunn ble internasjonalsert. Arenaene for all hjelpe- og opplysningsvirksomhet er blitt merkbart annerledes. Det er slutt på den tid da overformynderi og paternalisme hadde sin legitime plass innen helse- og sosialarbeidet. Den gang hadde man fasitsvarene med seg, noe som på sitt verste

kunne resultere i en omfattende pampevirksomhet i møtet med de hjelpetrengende. På de nye arenaene har slik virksomhet mistet sin legitimitet. Vi har ikke lenger med oss etablerte fasitsvar på hva vi mener med kravet om respekt for menneskeverdet. Kravet er åpent og ubegrunnet og vi er henvist til den samme overlappende enighet på de lokale hjelpearenaer: Respekt for menneskeverdet er vi felles om, men den eneste som kan gi oss et fasitsvar på hva dette dreier seg om, er den hjelpetrengende selv og kun denne! Derfor er kravene om brukermedvirkning, selvbestemmelsesrett og individuelle planer så viktige innen reformpolitikken for et inkluderende samfunn og et forsterket rettsvern for de hjelpetrengende.

### **Hvor reell er retten til selvbestemmelse?**

I de nye lovtekstene understrekes kravet om selvbestemmelsesretten. Ordet «autonomi» er sammensatt av to greske ord: *autos* = selv og *nomos* = lov, norm, regel. Derfor betyr autonomi å være selvlovgivende, selvnormerende, selvregulerende, kort sagt: selvbestemmende. Men hva betyr det? Retten til autonomi er et tvetydig anliggende. Vi kan tolke denne rett i forhold til enkeltmennesket og hevde at det er sjølvråderetten som er knesatt (i likhet med bl.a. abortloven!) eller vi kan hevde at retten til autonomi skal tolkes mer moderat som en medbestemmelsesrett i forhold til vår forpliktelse overfor kollektive plikter og hensyn. Begge tolkninger flyter fritt i de ulike faglige miljøer: I de yrkesetiske retningslinjene for nordiske psykologer finner vi en ekstrem



vektlegging av individuell selvbestemmel-  
sesrett: *Psykologen sørger for å ivareta  
maksimal autonomi og selvbestemmelse for  
klienten* (II, 1). I Sosial- og helsedirek-  
toratets veileder til forskrift om individuell  
plan fra 2005 finner vi derimot en  
modifisert tolkning. Her legges det mer  
vekt på en kollektiv medbestemmelsesrett:  
*Tjenestemottakerens rett til medbestemmelse  
ved utforming av det tilbudet som skal gis er  
et sentralt prinsipp i sosial- og  
helselovgivningen* (s. 14).

Det er grunn til å tro at psykologene går  
for langt i sine yrkesetiske retningslinjer.  
De lover mer enn de kan holde, og det er  
ingen tjent med. Verre er det at de  
åpenbart også er på kollisjonskurs med  
rettsvernet som ikke lover mer enn retten  
til medbestemmelse: *Brukerkravene vil  
være individuelle og mangfoldige. Det ligger  
ikke i kvalitetsbegrepet at alle brukere må  
få sine individuelle krav innfridd for at  
tjenestene skal ha riktig kvalitet. Tjenesteyter  
må kartlegge de ulike individuelle krav  
brukerne har, og selv avgjøre administrativt  
eller politisk hvilke av disse kravene som skal  
innfris og gis status som brukerkrav.(...)  
Kvalitet er (...) ikke det samme som det  
maksimalt beste for den enkelte pasient.*  
(Ot prp.nr.10: Om lov om spesialist-  
helsetjenesten mm. 1998-99. Sosial- og  
Helsedepartementet).

Lovtekstenes understrekning av at  
brukerne har en formell medbestemmel-  
sesrett, men altså ikke en ekstrem selv-  
bestemmelsesrett, pålegger tjenesteytere  
ansvaret for å informere tjenestenytere om  
hvilke tungtveiende behov som kan  
overprøve deres individuelle ønsker og  
behov. Her sviktes det over en lav sko.

Tjenesteytere er pålagt en plikt til å  
informere og det inkluderer de begrens-  
ninger som kan gjøre seg gjeldende for den  
enkelte brukers selvbestemmel-  
sesrett. Det er helt vesentlig å innskjerpe dette i en  
tid hvor brukerorganisasjonene, eksempel-  
vis i foreningene for de funksjons-  
hemmede, i tiltagende grad hevder at det  
foreligger en lovbestemt brukerstyring.  
Dette er ikke lovhjemlet noe sted, derimot  
en brukermedvirkning.

### **Hva gjør vi når brukerens autonomi minimaliseres?**

Rettsvernet bygger, som vi har sett, på  
retten til et informert samtykke og, i ett  
hermed, retten til å være medbesluttende.  
Det betyr at når vi ikke lenger har noe  
ønske om å bli informert, så skal også det  
respekteres i autonomiens navn. Det kan  
være så mange grunner til det. Livs-  
situasjonen kan få en slik karakter av  
slitasje at vi ikke orker noen informasjon,  
hvor vi kun ønsker fred og ro. Da er det  
faktisk en lovfestet rett å slippe informa-  
sjon. I andre tilfeller kan det melde seg  
situasjoner hvor vi blir i tvil om hva som er  
reelle ønsker og behov. Hva gjør vi da?

Retten til et informert samtykke eller  
retten til å være medbestemmende er  
lovfestet og fungerer, så langt disse  
prinsippene rekker, som gode deler av et  
intakt rettsvern for psykisk utviklings-  
hemmede. Men hva står vi igjen med når  
begge rettighetsprinsipper må parkeres  
på sidelinjen på grunn av den hjelpe-  
trengendes tilstand? Kravet om respekt  
og anerkjennelse av iboende verdighet  
er hittil belyst ut fra disse rettighetsprin-  
sippene. Men hva betyr nå det samme

krav om respekt for de psykisk funksjonshemmedes iboende verdighet når både samtykkeretten og medbestemmelsesretten ikke blir gangbare som følge av viltflytende angst eller omfattende realitetsforstyrrelser? Her er det grunn til å understreke at sikkerhetsnettet fortsatt er intakt og nå i kraft av det tredje rettighetsprinsipp: Respekt for den hjelpetrequendes integritet. Det er dette prinsipp som underbygger så vel samtykkeprinsipp som autonomiprinsipp og fungerer som et slags lim for begge prinsipper. Kravet om anerkjennelse og respekt for brukerens integritet viker nemlig aldri plass, uansett hvor dårlig brukerens ressurser blir.

### **Respekt for brukernes integritet – hva mener vi med det?**

Ordet «integritet» er latinsk og dannet av betegnelsen «integer», som betyr : å være «hel» eller «fullstendig». I forretningslivet betyr «integritet» gjerne «å være hel ved». På dette grunnlag baserte man i Middelalderen uttrykket «integritat», som betyr å være «sunn» eller «frisk». Herav fremkommer den moderne helsedefinisjon: *Helse er en tilstand av fullstendig fysisk, mentalt og sosialt velvære og ikke bare fravær av sykdom eller lyte* (WHO).

Alle ord bør imidlertid tilbakeføres til det verb som ligger til grunn. Substantiver er og blir abstrakte, mens gjerningsordene, derimot, er konkrete. Hvilket gjerningsord ligger til grunn for ordet «integritet»? Det er verbet «tegritare», som betyr: «skade», «krenke». Når forstavelsen '-in' heftes på verbet, som i presens partisipp: «integritas», får vi en nærmere konkretisering av hva vi

mener med å være «helhetlig», nemlig: «ikke være krenket».

Det lovfestede krav om anerkjennelse og respekt for de hjelpetrequendes verdighet og integritet nedfeller seg nå i et krav om ikke å krenke. Dette er fint fanget inn av de gode hjelperes yrkesetiske kodeks (FO-etikken): *Det er en nødvendig del av yrkesutøverens kompetanse å kunne utøve myndighet på en slik måte at den det gjelder ikke føler seg krenket.*»(3.4)

Spørsmålet melder seg av seg selv: Hva vet vi om krenkelser, for vidt forskjellige brukes vidt forskjellige behov for nærhet og distanse? De tidligere tiders fasitsvar er forlenget forlatt. Tilbake står vi med en ny tids svar og hvor vi alle må prøve ut nye invitasjoner til gode samtaler og konkrete medmenneskelige nærvær. Har overhodet kommunikasjon lenger preg av å være en kunstutøvelse? Hva med kunsten å kunne improvisere, tilpasse tjenesteytelsene på en adekvat måte i forhold til individuelle behov? Spørsmålene står i kø og utfordrer oss alle innen fremtidens psykiske helsevern generelt og i arbeidet for de psykisk funksjonshemmede spesielt. ● ● ●

#### **Litteraturliste**

- Andreassen, Bård A. & Ryan, Odd A. (red.) (1991) *Menneskerettigheter: En dokumentsamling*. Oslo: Ad Notam
- Norges offentlige utredninger (NOU 1993:18) *Lovgivning om menneskerettigheter*.
- Justis- og politidepartementet (Ot. prp. nr.3 1998-99) *Om lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven)*.
- Sosial- og Helsedepartementet (Ot. prp. nr. 10 1998-99) *Om lov om spesialisthelsetjenesten mm.*
- Utenriksdepartementet (St. meld. nr. 21 1999-2000) *Menneskeverd i sentrum. Handlingsplan for menneskerettigheter*.



Sosial- og Helsedepartementet (Rundskriv 1-24/1999) *Opptrappingsplan for psykisk helse 1999-2006*.

Risse, Thomas, Ropp, Stephen C. & Sikkink, Kathryn (red.) (1999) *The Power of Human Rights. International Norms and Domestic Change*. Cambridge Univ. Press

Statens Helsetilsyn (Utredningsserie 10-2000) *Personer med samtidig alvorlig psykisk lidelse og omfattende rusmisbruk*.

Sosial- og Helsedirektoratet (Utredningsserie 2-2000) *Koordinering av psykososialt arbeid for personer med langvarige og alvorlige psykiske lidelser*.

Sosial- og Helsedepartementet (Rundskriv 1-10/2001) *Lov om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern*.

Freeman, Michael (2002) *Human Rights. An interdisciplinary approach*. Cambridge: Plackwell Publishing Company

Sosial- og Helsedirektoratet (2005) *Veileder til forskrift om individuell plan 2005*.

Sosial- og Helsedirektoratet (2006) *Veileder til psykisk helsevern for voksne: Distriktpsykiatriske sentre – med blikket vendt mot kommunene og spesialiserte sykehusfunksjoner i ryggen*.

#### **Forfatteroversikt**

Tore Frost (født 1943) er universitetslektor emeritus ved IFIKK, Universitetet i Oslo. Han har tidligere bl. a. utgitt:

Frost, Tore m.fl. (oversetter og medredaktør) (1999-2008) *Platons samlede verker til norsk* (9 bind). Oslo: Vidarforlaget

Frost, Tore (2003) *Greske myter og mysterier*. Oslo: De norske bokklubbene

Kapitler i følgende fagbøker:

*Samtalens filosofi og etikk* i boken *Samtalen i skolen*. Oslo: Damm forlag 2004

*Menneskets iboende verdighet* i boken *Samtalen i barnehagen*. Oslo Damm forlag 2005



**Høgskolen i Østfold**

**HAR DU LYST TIL Å BLI  
BARNEVERN PEDAGOG, SOSIONOM  
ELLER VERNEPLEIER?**

Søk deg til avdeling for Helse- og Sosialfag ved Høgskolen i Østfold.

Vi tilbyr bl.a. tre-årige studier i

**Bachelor Barnevern**

**Bachelor Sosialt arbeid**

**Bachelor Vernepleie**

Vi holder til på Kråkerøy i Fredrikstad.

For mer informasjon se:

[www.hiof.no](http://www.hiof.no)

Tlf. 69 21 50 00

# Opplev Solgården!



## 2010 Sesongen i salg nå!

Stedet for dere som ønsker eller har behov for tilrettelegging. Alle typer boforhold kan tilrettelegges. Tilrettelagt for rullestolbrukere. Vi charterer eget fly.



### Solgården tilbyr:

- ✓ Norsk helseteam
- ✓ Guidede turer
- ✓ Dans og hygge
- ✓ Basseng
- ✓ Bocchia, Minigolf, tennis
- ✓ Gjeste - PC
- ✓ Bar med alle rettigheter



**Nyhet! Vi setter prisene ned!**

Ring 24 14 66 60

[www.solgarden.no](http://www.solgarden.no)



Vi støtter arbeidet i forhold til mennesker med psykisk utviklingshemming i kommunen.

Slik at de får bedre levevilkår og livskvalitet.

## BUSKERUD



### Hurum kommune

3490 KLOKKARSTUA.....Tlf. 32 79 71 00  
E-mail: [postmottak@hurum.kommune.no](mailto:postmottak@hurum.kommune.no)  
[www.hurum.kommune.no](http://www.hurum.kommune.no)



### Kongsberg kommune

3602 KONGSBERG.....Tlf. 32 86 60 00  
E-mail: [postmottak@kongsberg.kommune.no](mailto:postmottak@kongsberg.kommune.no)  
[www.kongsberg.kommune.no](http://www.kongsberg.kommune.no)

## HEDMARK



### Løten kommune

**Bolig - Rehabilitering - Aktivisering**  
2340 LØTEN.....Tlf. 62 59 30 00  
E-mail: [post@loten.kommune.no](mailto:post@loten.kommune.no)  
[www.loten.kommune.no](http://www.loten.kommune.no)



### Kongsvinger kommune

2226 KONGSVINGER.....Tlf. 62 80 80 00  
E-mail: [postmottak@kongsvinger.kommune.no](mailto:postmottak@kongsvinger.kommune.no)  
[www.kongsvinger.kommune.no](http://www.kongsvinger.kommune.no)

## HORDALAND



### Austevoll kommune

5392 STOREBØ.....Tlf. 55 08 10 00  
E-mail: [postmottak@austevoll.kommune.no](mailto:postmottak@austevoll.kommune.no)  
[www.austevoll.kommune.no](http://www.austevoll.kommune.no)



### Austrheim kommune

5943 AUSTRHEIM.....Tlf. 56 16 20 00  
E-mail: [post@austrheim.kommune.no](mailto:post@austrheim.kommune.no)  
[www.austrheim.kommune.no](http://www.austrheim.kommune.no)



### Bergen kommune

**Fyllingsdalen barneverntjeneste**  
5147 FYLLINGSDALEN.....Tlf. 55 56 53 90  
E-mail: [postmottak@bergen.kommune.no](mailto:postmottak@bergen.kommune.no)  
[www.bergen.kommune.no](http://www.bergen.kommune.no)



### Osterøy kommune

5282 LONEVÅG.....Tlf. 56 19 21 00  
E-mail: [post@osteroy.kommune.no](mailto:post@osteroy.kommune.no)  
[www.osteroy.kommune.no](http://www.osteroy.kommune.no)

## MØRE og ROMSDAL



### Aure kommune

6690 AURE.....Tlf. 71 64 74 00  
E-mail: [postmottak@aure.kommune.no](mailto:postmottak@aure.kommune.no)  
[www.aure.kommune.no](http://www.aure.kommune.no)



### Averøy kommune

6530 AVERØY.....Tlf. 71 51 35 00  
E-mail: [post@averoy.kommune.no](mailto:post@averoy.kommune.no)  
[www.aure.kommune.no](http://www.aure.kommune.no)



### Giske kommune

6050 VALDERØYA.....Tlf. 70 18 80 00  
E-mail: [post@giske.kommune.no](mailto:post@giske.kommune.no)  
[www.giske.kommune.no](http://www.giske.kommune.no)

## NORDLAND



### Beiarn kommune

8110 MOLDJORD.....Tlf. 75 56 90 00  
E-mail: [post@beiarn.kommune.no](mailto:post@beiarn.kommune.no)  
[www.beiarn.kommune.no](http://www.beiarn.kommune.no)

## OPPLAND



### Sel kommune

2670 OTTA.....Tlf. 61 70 07 00  
E-mail: [postmottak@sel.kommune.no](mailto:postmottak@sel.kommune.no)  
[www.sel.kommune.no](http://www.sel.kommune.no)

## ROGALAND



### Eigersund kommune

**Psykisk helsetjeneste**  
4379 EGERSEND.....Tlf. 51 46 33 10  
E-mail: [post@eigersund.kommune.no](mailto:post@eigersund.kommune.no)  
[www.eigersund.kommune.no](http://www.eigersund.kommune.no)



### Karmøy kommune

**Skole og Kulturetaten**  
4250 KOPERVIK.....Tlf. 52 85 75 00  
E-mail: [postmottak.sentral@karmoy.kommune.no](mailto:postmottak.sentral@karmoy.kommune.no)  
[www.karmoy.kommune.no](http://www.karmoy.kommune.no)



### Time kommune

4349 BRYNE.....Tlf. 51 77 60 00  
E-mail: [postmottak@time.kommune.no](mailto:postmottak@time.kommune.no)  
[www.time.kommune.no](http://www.time.kommune.no)



### Tysvær kommune

5570 AKSDAL.....Tlf. 52 75 70 00  
E-mail: [kundetorg@tysver.kommune.no](mailto:kundetorg@tysver.kommune.no)  
[www.tysver.kommune.no](http://www.tysver.kommune.no)

## SOGN OG FJORDANE



### Fjaler kommune

6961 DALE I SUNNFJORD.....Tlf. 57 73 80 00  
E-mail: [postmottak.fjaler@fjaler.kommune.no](mailto:postmottak.fjaler@fjaler.kommune.no)  
[www.fjaler.kommune.no](http://www.fjaler.kommune.no)

## TROMS



### Berg kommune

9385 SKALAND.....Tlf. 77 85 90 00  
E-mail: [post@berg.kommune.no](mailto:post@berg.kommune.no)  
[www.berg.kommune.no](http://www.berg.kommune.no)



### Karlsøy kommune

9130 HANSNES.....Tlf. 77 74 60 00  
E-mail: [postmottak@karlsoy.kommune.no](mailto:postmottak@karlsoy.kommune.no)  
[www.karlsoy.kommune.no](http://www.karlsoy.kommune.no)

 2230 SKOTTERUD Tlf. 62 83 22 00	 6893 VIK I SOGN Tlf. 57 69 86 50	<b>Paradis Eiendomsmegling as</b> Jacob Kjødes veg 15 5232 PARADIS Tlf. 55 60 40 30	 6401 MOLDE Tlf. 71 24 59 90	<b>Eiendomsmegler Vest AS</b> Vaskerelven 16 5014 BERGEN Tlf. 55 21 77 00
<b>Åkrene Isolering A/S</b> 1901 FETSUND Tlf. 958 66 250	<b>Ole Kjosvold ur &amp; optik</b> Storg. 15 9300 FINNSNES Tlf. 77 84 01 60	 Kjellstad, 3400 LIER Tlf. 32 85 96 60	 5430 BREMNES Tlf. 53 42 89 00	<b>eiker vekst as</b> Ryghgata 6 3050 MJØNDALEN Tlf. 32 23 68 80
<b>Fjell Industries</b> Småloane 5 5343 STRAUME Tlf. 56 31 26 00 www.fjellindustries.no	 Fåbergg 131 2615 LILLEHAMMER Tlf. 61 25 47 00	 Strandg. 7, 3340 ÅMOT Tlf. 32 78 46 99	<b>Foss Bilskadesenter</b> Prof Kohts v 77 1368 STABEKK Tlf. 67 53 23 15	 Bedriftsv. 10 6517 KRISTIANSUNDN Tlf. 71 58 89 00
 Tlf. 23 23 47 50	 <b>Falck Melandsjø</b> 7250 MELANDSJØ Tlf. 72 44 49 30	<b>ANONYM STØTTE</b>	<b>Randaberg videregående skole</b> Grødemv. 70 4070 RANDABERG Tlf. 51 41 55 00	
<b>Borge Begravelsesbyrå</b> Biv. 21, 1658 TORP Tlf. 69 34 53 35	 Rosenkrantzgatat 89 3003 DRAMMEN Tlf. 32 83 19 85	 3221 SANDEFJORD Tlf. 33 48 71 50	<b>Grorud DPS</b> Rosenbergtv 15 B, 0905 OSLO Tlf. 22 16 82 00	
 Skårersletta 55 1473 LØRENSKOG Tlf. 21 61 10 00	 <b>HØGSKOLEN I BERGEN</b>	 <b>Arendal kommune Ellengård Arbeidssenter</b> Serviceboks 650 4809 ARENDAL Tlf. 37 00 68 88 www.arendal.kommune.no	 <b>Conrad Svendsen Senter</b> Solv. 117, 1170 OSLO Tlf. 23 16 75 00	
<b>Arna Yrkesskule</b> Vestlivegen 43 5260 INDRE ARNA Tlf. 55 25 48 00 E-mail: ary@post.hfk.no http://ary.hfk.no	<b>Institutt for vernepleie og sosialt arbeid</b> 5008 BERGEN Tlf. 55 58 75 00			

## Ta vernepleierutdanning i Nord-Norge!

Da er Høgskolen i Harstad stedet for deg: godt læringsmiljø, høy trivselsfaktor, boliggaranti og gode ordninger for utenlandsopphold (Afrika, Russland, USA, Norden og Europa). Ca 1100 studenter. Fantastisk og sentral beliggenhet ved byens havnepromenade.



**HØGSKOLEN I HARSTAD**  
 HARSTAD UNIVERSITY COLLEGE

Nærmere info.:  
 Seksjonsleder Leif S. Lysvik  
[leif.lysvik@hih.no](mailto:leif.lysvik@hih.no) el. [opptak@hih.no](mailto:opptak@hih.no)

Tlf. 77 05 81 00  
[www.hih.no](http://www.hih.no)